

DE SCHAKEL

Kwartaaluitgave van de Stichting Genootschap Engelandvaarders.

"GIJ ZIJT DE SCHAKEL TUSSEN HEN, DIE THUIS BLEVEN, EN MIJ"

KONINGIN WILHELMINA

STICHTING GENOOTSCHAP ENGELANDVAARDERS

Kwartaaluitgave van de Stichting Genootschap Engelandvaarders
januari 2019 – 39^e jaargang, nr. 159

BESTUUR

Voorzitter			telefoon
R.W. Hemmes	Thorbeckelaan 74	2564 BS Den Haag	070 - 368 35 66

Secretaris			telefoon
G.J. Staal	Oranje Nassaulaan 52	3708 GE Zeist	030- 692 27 92
e-mail: staalgj@gmail.com			

Penningmeester			telefoon en fax
Ch.H. Bartelings	Oldeslo, kamer 232		
	Maurits de Brauwweg 18	2597 KE Den Haag	070 - 394 14 67
e-mail: ch.h.bartelings@planet.nl			

Lid			
R.A. Grisnigt	Canadalaan 25	4631 NT Hoogerheide	0164 - 61 34 15

Schakel redactie			telefoon en fax
Ch.H. Bartelings	Oldeslo, kamer 232		
	Maurits de Brauwweg 18	2597 KE Den Haag	070 - 394 14 67
e-mail: ch.h.bartelings@planet.nl			

BANKREKENINGEN

ING Bank:	NL54 INGB 0000 3595 00 BIC: INGBNL 2A
ABN-AMRO Bank:	NL63 ABNA 0545 5468 26 BIC: ABNANL 2A

Website: www.engelandvaarders1940-1945.nl

EXTRA NUMMER JANUARI 2019

JANUARI 2019

Toen een paar jaar geleden werd aangekondigd dat onze laatste reünie werd georganiseerd, was al duidelijk dat het einde van ons Genootschap in zicht was. En nu is het dan zo ver.

Het bestuur heeft besloten dat dit “Jaar van het Verzet ” het einde wordt van het Genootschap en dat wij uitzien naar een organisatie die alle zorgen voor de Engelandvaarders, die zijn aangesloten bij ons Genootschap, wil overnemen.

Onze keus is gevallen op het bestuur van het Museum Engelandvaarders (ME) in Noordwijk. Wij hebben de voorzitter van het Engelandvaarders Museum in Noordwijk, de heer Rosen Jacobson, (zoon van een Engelandvaarder) uitgenodigd voor een overleg. De heer Rosen Jacobson was zeer enthousiast toen wij hem aanboden de zorgen voor de Engelandvaarders over te nemen. Het bestuur van het ME bleek het geheel met hem eens.

Wij hadden vast een paar onderwerpen aangekondigd. Zo werd besproken of de Schakel op enige wijze kan worden gecontinueerd. Het ME heeft een Nieuwsbrief "*De Engelandvaarder*", die digitaal wordt verspreid. Het ME zou bereid kunnen zijn dan uit te geven "*De Schakel, Nieuwsbrief van het Museum Engelandvaarders*".

Onderzocht zal worden welke lezers dit blad liever niet digitaal ontvangen, dan zal het blad voor die lezers worden geprint. De verwachting is dat het V-fonds deze ondersteuning zal voortzetten. Charles Bartelings zal dat bepleiten bij het V-fonds.

Onze Schakel werd vooral geschreven door Sierk Plantinga en Agnes Dessing. Er zal een nieuwe redactie worden samengesteld waarin deze twee ook worden benoemd. Het contact met het bestuur van het Engelandvaarders Museum is met ons allen dus niet helemaal vreemd.

En we houden contact met een bestuur dat bereid is onze zorgen te delen. Ik ben ervan overtuigd dat alle mogelijkheden die nog kunnen worden georganiseerd dan ook nog blijven bestaan.

Ik wens u allen gelukkige Kerstdagen, een goede Jaarwisselingen en nog veel gelukkige en gezonde jaren. Hopelijk zien we elkaar weer, bij welke gelegenheid dan ook.

Ik kijk dan naar u uit. Het ga u goed!

Rudi Hemmes

Dit is het allerlaatste nummer van De Schakel, het kwartaalblad van de Stichting Genootschap Engelandvaarders. Zoals in het vorige nummer van oktober 2018 al is uiteengezet houdt het Genootschap Engelandvaarders op met zijn activiteiten. Het was de wens van het bestuur van het Genootschap dat er nog één extra nummer, een dubbelnummer, zou worden uitgebracht. In dit nummer zou ook teruggeblikt moeten worden op de geschiedenis van het Genootschap.

In die geschiedenis speelt De Schakel een grote rol. Ook al omdat veel Engelandvaarders ná de bevrijding van Nederland in allerlei delen van de wereld zijn terecht gekomen, was De Schakel -eerder voorafgegaan door een Nieuwsbrief- vanaf het eerste nummer in februari 1979 hét bindmiddel tussen de vele Engelandvaarders. De opeenvolgende redacteurs speelden daarbij een grote rol, ieder op een eigen manier. Met name voor de in het buitenland wonende Engelandvaarders waren zij de personificatie van de onderlinge band, enerzijds door de publicatie van allerlei gebeurtenissen waar Engelandvaarders bij betrokken waren en anderzijds door het publiceren van de ervaringen en lotgevallen van de Engelandvaarders die dwars door bezet Europa op weg waren gegaan naar geallieerd gebied.

Alleen al daardoor is De Schakel ook in de toekomst voor belangstellenden een ware bron om kennis te nemen van de verschillende routes die Engelandvaarders namen om in Engeland te komen en van de soms ongelooflijke moeilijkheden die daarbij overwonnen moesten worden.

Deze verhalen, vaak tongue-in-cheek verteld, getuigen van karakter, doorzettingsvermogen, geluk en soms veel pech. Engelandvaarders zelf waren altijd in hoge mate geïnteresseerd in elkaars 'reisverhalen'. Want de meesten kenden elkaar niet: hooguit waren sommigen elkaar onderweg in een gevangenis of concentratiekamp tegen gekomen. En na hun aankomst in Engeland ging ook iedereen zijns weegs, de een naar de Royal Air Force, de ander naar de Koninklijke Marine en een derde naar de Prinses Irenebrigade. Hun band bestond uit hun gemeenschappelijke ervaring in hun pogingen om Engeland te bereiken. Vanwege de waarde die De Schakel als bron heeft, zullen alle Schakels binnen afzienbare tijd door het Engelandvaardersmuseum op het internet geplaatst worden zodat iedereen, ook jongeren, gemakkelijk kennis kunnen nemen van de geschiedenis van de Engelandvaarders.

Hoewel dit het laatste nummer van De Schakel is, houdt hierbij het verhaal over de Engelandvaarders niet op. Het Museum Engelandvaarders neemt De Schakel als het ware over. De digitale Nieuwsbrief van het museum zal worden omgevormd tot een digitale De Schakel – Nieuwsbrief van het Museum Engelandvaarders. In het vorige nummer van oktober 2018 is uitgebreid aandacht geschonken aan deze nieuwe Schakel. Wij hopen dat u als Engelandvaarder en als geïnteresseerde en betrokken lezer dit allerlaatste nummer van De Schakel met evenveel interesse zult lezen als in het vervolg de vernieuwde Schakel – Nieuwsbrief van het Museum Engelandvaarders.

Charles H. Bartelings, Redacteur van De Schakel, Kwartaalblad van het Genootschap Engelandvaarders.

Sierk Plantinga, Redacteur van De Schakel – Nieuwsbrief van het Museum Engelandvaarders.

KONINGIN WILHELMINA

Toespraak van Rudi Hemmes, Voorzitter van de Stichting Genootschap Engelandvaarders, gehouden in Den Haag bij het monument van koningin Wilhelmina op 28 november 2018.

Het is vandaag 56 jaar geleden dat onze Koningin Wilhelmina, 82 jaar oud, is overleden. In de oorlogsjaren hebben wij haar ontmoet, wat ons vóór die tijd niet was gegeven.

Zij leefde vóór de oorlog in de beslotenheid van het paleis en kwam nooit onder de mensen. Zij groeide op tot een dominerende persoonlijkheid met een onstuimig temperament. Zij had een grote wilskracht en grote zedelijke moed. Met haar diepe godsvrucht was zij zich zeer bewust van het koningschap bij de gratie Gods. Zij eerbiedigde de grondwet zeer stipt, maar zij was verre van meegaand in het verkeer met de ministers. Zij ergerde zich aan de blindheid voor de tekenen aan de wand.

Zij was er van overtuigd dat na het aan de macht komen van Hitler een tweede wereldoorlog onvermijdelijk was. Zij had geen vertrouwen in het defensiebeleid en liet dat meermalen duidelijk blijken.

Al in januari 1936 riep zij een aantal opper- en vlagofficiëren bijeen om haar uiteen te zetten hoe Nederland zich zou verdedigen tegen een Duitse inval. Haar aandringen betere maatregelen te nemen hadden bij de verschillende ministers geen resultaat.

In april 1939 ontving zij van de Chef van de Generale Staf, de Chef van de Marinestaf en de Commandant van het Veldleger memoranda, die haar sinds zoveel jaren bestaande diepe bezorgdheid slechts aanwakkerden.

In juli 1939, toen een ministeriële crisis moeilijk oplosbaar leek, riep zij de vicevoorzitter van de Raad van State en de voorzitters van de Eerste en Tweede Kamer bijeen. In haar openingswoord zei zij dat op elk moment Europa en andere werelddelen in een alles vernietigende krijg konden worden gewikkeld. Ik mag niet langer toezien, zo zei zij, dat het vaderland aan partijoverwegingen ten offer zal vallen. Zij trof maatregelen om in geval van een Duitse inval naar Zeeland te gaan. Zij was de enige op regeringsniveau die zich de realiteit kon indenken van een oorlogssituatie.

In 1940 vertrok zij op advies van generaal Winkelman, zeer tegen haar zin, naar Engeland. Zij was het liefst als laatste soldaat gesneuveld. Haar vertrek uit Nederland vond plaats zonder overleg met de ministers en het is toeval geweest dat de koningin en de leden van de ministerraad zich op 4 mei in dezelfde stad bleken te bevinden.

Wel in dezelfde stad maar niet met dezelfde gevoelens en overtuiging. De ministers in Engeland hadden weinig vertrouwen in de overwinning. Minister-president De Geer bepleitte in juni 1940 al om contact met Hitler op te nemen om een soort vrede te sluiten. En De Geer was niet de enige die twijfelde aan voortzetting van de oorlogsinspanning; zo hield de minister van Oorlog, Dijkhoorn, het voor uitgesloten dat men Hitler nog zou kunnen verslaan.

De overtuiging van Koningin Wilhelmina was dat met het perfide nationaal socialisme geen compromis mogelijk was. Onze koningin had een onwankelbaar vertrouwen in de overwinning, wat zij indringend via Radio Oranje uitdroeg. Zij was daardoor een steunpilaar voor allen in bezet gebied. Zij was heldhaftig, vastberaden en barmhartig.

De Koningin genoot in Engeland van het eigen leven dat zij eindelijk had. Het was heerlijk niet overal te worden herkend. Als zij met haar gezelschapsdame thee ging drinken in een naburige tearoom, werd vaak de gezelschapsdame met haar spierwitte haar het eerst bediend en de Koningin vond dat schitterend.

Zij had grote belangstelling voor alles wat zich in bezet gebied afspeelde. Zij ontving ons allen en noemde ons de schakel tussen haar en de mensen in bezet gebied.

De Koningin schonk ons Oranjestad, waar wij op ons gemak konden verblijven als wij in Londen waren. In het boek "De Koningin in Londen" van mevrouw Brave-Maks, haar particulier secretaris in Londen, las ik: "Zij die bij de opening van Oranjestad aanwezig zijn geweest, zullen nimmer dat lieve gezicht vergeten, waarvan alle majesteitlijke gestrengheid was wegefallen, en ook niet haar warmte en hunkering naar het één zijn met wat zij noemde haar jongens en meisjes".

Koningin Wilhelmina wilde ook steeds de indruk geven dat zij één van ons was. Nederlanders die in een meer formele verhouding tot Koningin Wilhelmina stonden hebben dat nimmer ervaren. Die waren zich bewust van een zekere afstand.

Na de oorlog was zij teleurgesteld dat de vernieuwing waar zij zo op gerekend had, niet werd doorgezet. Zij werd weer opgesloten in haar paleis, waar zij wel zoveel mogelijk kennissen van toen ontving als het even mogelijk was.

Wij herinneren ons de krachtige figuur die zij in de oorlog was, maar ook haar hunkering om goed contact met Engelandvaarders te hebben.

Zo denken wij aan haar terug, zoals zij één met ons wilde zijn, geïnteresseerd was in ons en hoe zij zich inzette voor Engelandvaarders met problemen.

Wij zullen de moeder der Engelandvaarders nooit vergeten.

Toespraak van Rudi Hemmes, Voorzitter van het Genootschap Engelandvaarders, gehouden in de Nieuwe Kerk te Delft op 1 december 2018 ter herdenking aan prins Bernhard der Nederlanden.

Vandaag is het 14 jaar geleden dat onze Beschermheer is overleden. Met een enkel woord wil ik hem herdenken.

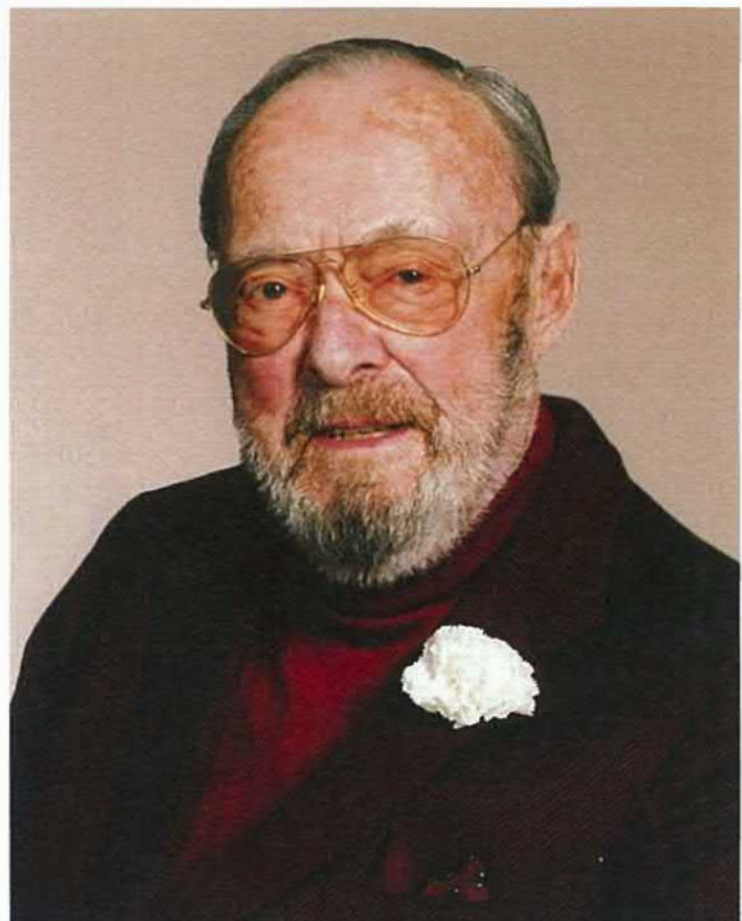
Na 1936 was het Nederlandse volk dolgelukkig met de Prinsgemaal van Prinses Juliana. Tot de oorlog was Prins Bernhard slechts voor een enkeling een persoonlijke bekende; de gewone Nederlander stond voor hem veel te ver weg.

De Prins deed wel erg zijn best om zijn vriendenkring uit te breiden, maar het protocol aan het hof vormde veelal een belemmering. De loop van de geschiedenis zou hem nieuwe kansen geven.

In de oorlogsdagen, in mei 1940, zette de Prins zich, voordat hij met de Koninklijke familie naar Engeland overstak, daadwerkelijk in voor de beveiliging van Hare Majesteit de Koningin toen de Duitsers bij Den Haag waren geland om de Koningin gevangen te nemen.

De Prins was in Engeland in den beginne een eenzaam man. Prinses Juliana was met de kinderen Beatrix en Irene naar Canada doorgereisd en van de Nederlanders, die in de meidagen waren ontkomen aan de bezetting, waren er geen waar hij direct vriendschap mee sloot.

Hij was een steunpilaar voor Koningin Wilhelmina, maar was natuurlijk ook zelf vrij eenzaam. Hij vond het daarom geweldig als hij in contact kwam met leeftijdgenoten. De Prins had een bijzonder charmante manier om contacten te leggen en hij maakte daardoor snel vrienden.

Engelandvaarders die hem in Londen in Oranjarahaven ontmoetten waren enthousiast over de wijze waarop de Prins hen benaderde, alsof hij één van hen was. In de loop der jaren bleek dit juist het grote verlangen van de Prins: maat onder de maten te zijn.

Hij was net als Koningin Wilhelmina overtuigd van de overwinning der geallieerden. Hij werd in Londen steeds groter steun voor Koningin Wilhelmina die de enige was aan wie hij verantwoording was verschuldigd.

Het liefst wilde hij zelf meedoen aan de strijd tegen de Duitsers. Hij kwam in de vliegeropleiding van de RAF en ging, hoewel de Koningin het hem verbood, mee op een bombardementsvlucht boven vijandelijk gebied.

De Prins was koelbloedig en dapper. Hij stimuleerde anderen om zich tot het uiterste in te zetten. De Mannen en vrouwen die later werden opgeleid tot agenten van Bureau Inlichtingen en Bureau Bijzondere Opdrachten en van Contact Holland konden daarvan meepraten. De Engelandvaarders denken met grote dankbaarheid terug aan dat persoonlijke contact met de Prins in die tijd in Engeland.

Na de landing in Normandië werd de Prins benoemd tot Bevelhebber van de Binnenlandse Strijdkrachten. Er kwam toen direct contact met de leiders uit het verzet, die in de staf van de Prins werden opgenomen. De Prins was een enorme stimulans voor elke Nederlander die hem in oorlogstijd ontmoette. De waardering daarvoor is nimmer onder stoelen of banken gestoken.

De Prins was ook aanspreekbaar voor mensen met problemen. Dat begon in Engeland. Als iemand bij een onderdeel werd ingedeeld, terwijl hij vermoedde dat bij een andere indeling zijn talenten optimaal zouden kunnen worden benut, deed een woordje van de Prins wonderen. Ook na de oorlog stond hij voor al zijn makkers klaar. De Prins stond letterlijk iedereen, die niet door een Nederlandse instantie kon worden geholpen, met raad en daad bij. En kon die instantie wel helpen, maar wilde niet, of dacht dat het niet kon, dan werd meestal door de invloed van de Prins een gunstige wending aan de zaak gegeven.

De wijze waarop de Prins na de oorlog namens de Regering overal ter wereld zich heeft ingezet voor het herstel van de economie in Nederland was voor ons land van grote betekenis. En wat hij allemaal gedaan heeft voor het Wereld Natuur Fonds heeft grote bewondering gewekt over de hele wereld.

Zo ontstond na de oorlog een sfeer van vertrouwen en bewondering voor de Prins, die nooit is weggenomen. Toen zijn raadgevers hem niet waarschuwden voor de consequenties van zijn fondsenwerving, raakte de Prins in de zeventiger jaren verzeild in de Lockheed affaire.

In de kringen van de Engelandvaarders bleken meer mensen begrip voor zijn handelingen te kunnen opbrengen dan daarbuiten. Bij ons was de algemene gedachte, dat eerst door de regering werd geprofiteerd van de Prins, als hij maar het bedrijfsleven enorme opdrachten wist te verschaffen en toen hij deed, wat in dat bedrijfsleven niet ongewoon was in die jaren, werd hij geofferd door de politiek. Daardoor hebben veel Engelandvaarders het juist voor hem opgenomen en zaken, die terecht op het niveau van de Prins niet door de beugel konden, probeerden zij goed te praten. Want van de Prins moest iedereen afblijven.

Toen de Prins na dat Lockheed drama niet meer in uniform mocht optreden, werd een comité opgericht om de Prins op zijn zeventigste verjaardag eer te betonen. En de Prins werd verzocht dan in uniform te verschijnen. De Prins zei nee, ik kom in grijze broek, wit overhemd en donkere blazer. Toen werden alle deelnemers aan het eerbetoon opgeroepen om ook in grijze broek -de dames in grijze rok- en wit overhemd en donkere blazer te verschijnen. Voor de Nederlanders is van dat moment af dit het tenue van veteranen van krijgsmacht en verzet geworden. En elke 5 jaar werd het eerbetoon herhaald en de Prins genoot en dat deden de deelnemers ook.

De hechtheid van de band tussen de Prins en de Engelandvaarders bleek ook uit het feit dat vanzelfsprekend het Beschermmheerschap over ons Genootschap werd aanvaard. En de Prins heeft zich nimmer aan de daaraan verbonden verplichtingen onttrokken. Hij was op elke reünie, tenzij hij om ernstige redenen was verhinderd.

Het verlies van de Prins heeft een leegte achtergelaten die niet is op te vullen. Wij moeten ons gelukkig prijzen dat wij de Prins zo lang in ons midden mochten hebben en wij zijn dankbaar dat hem een langere lijdensweg is bespaard. Wij zijn trots op onze Prins, dat hij in zijn laatste dagen zo dapper en koelbloedig naar het einde heeft toegeleefd.

Wij hebben moeten leren leven zonder hem, zonder zijn vriendschap, zonder zijn steun, zonder zijn stimulans. Wij moeten het doen met onze geweldige herinneringen aan een goede vriend en een groot man die niet alleen voor ons enorm veel heeft betekend, maar zeker ook voor ons vaderland en voor het behoud van de dieren in deze wereld.

Wij zullen onze Beschermmheer en grote vriend nimmer vergeten.

HET GENOOTSCHAP ENGELANDVAARDERS, EEN KORTE GESCHIEDENIS VAN HET BEGIN

Op 29 september 1969 werd bij notaris J.P. de Jong te Amsterdam de akte verleden waarmee een Stichting Genootschap Engelandvaarders in het leven werd geroepen. Comparant was mr H.P. Linthorst Homan, op dat moment Commissaris der Koningin in de Provincie Friesland. Hij trad op namens de overige leden van het Organisatie-Comité van het Genootschap Engelandvaarders. Met de ondertekening van deze akte kwam een einde aan een aantal jaren van overleg onder de voormalige Engelandvaarders en werd er een nieuwe bestendige vorm gekozen voor de organisatie van deze groep bijzondere oorlogsvrijwilligers: een stichting die rechtspersoonlijkheid bezat.

Al meteen na de oorlog was er een Reünie-comité Oud-Engelandvaarders opgericht; onder anderen was Engelandvaarder pater A.F.M. Mönchen daarbij betrokken. Hij was een der organisatoren die ter gelegenheid van de verjaardag van koningin Wilhelmina en haar aanstaande aftreden op 17 augustus 1948 een reünie van Engelandvaarders op Paleis Het Loo organiseerde. De reünie zou tevens een soort afscheid zijn van de 'Moeder der Engelandvaarders', de vrouw die in Engeland bijna alle Engelandvaarders bij zich ontvangen had op de thee, die met ieder van hen had gesproken en had laten vertellen over de toestand in Nederland en die de jonge mannen serieus had genomen: één ding telde, namelijk de nazi's uit het vaderland verjagen. "Gij zijt de schakel tussen hen, die thuis bleven, en mij"; dit woord van Wilhelmina siert sinds jaar en dag de omslag van het kwartaaltijdschrift De Schakel van het Genootschap Engelandvaarders. Koningin Wilhelmina vervulde voor de Engelandvaarders een grote symboolfunctie.

Na deze reünie droeg pater Mönchen zijn taken over. Hij werd opgevolgd als voorzitter van het Comité 'Organisatie van de Reünie Engelandvaarders' door mr H.P. Linthorst Homan, commissaris van de Koningin in Friesland. Secretaris werd F.Th. J. van Rijn. Verder werden lid van dit comité mr W.G.K. Arendsen de Wolff en Gerard Dogger met nog vier andere Engelandvaarders. Het comité rekende het tot zijn enige taak om reünies te organiseren, zo bleek uit een circulaire van december 1948: "Het zij hierbij opgemerkt, dat het Comité zich niet kan bezighouden met bemiddelend optreden bij officiële instanties". Verder dacht men aan de uitgave van een boek over de geschiedenis van de Engelandvaarders en wilde men de Engelandvaardersgedachte uit dragen, zoals koningin Wilhelmina in haar toespraak bij de reünie in 1948 had gevraagd.

Zo werden er in de volgende jaren diverse reünies gehouden. Maar klaarblijkelijk was dit voor een aantal Engelandvaarders niet voldoende. Daarom kwam er zo'n 20 jaar ná de oorlog een initiatief tot stand om te komen tot een organisatie die

de vroegere onderlinge band zou versterken, de 'spirit' die de Engelandvaarders bezielde te bewaren en over te dragen en aan hen die dat nodig hadden onderlinge steun te verlenen. Immers, wat hen samen bond in de oorlogsjaren, mocht niet verloren gaan. De idealen van toen moesten hoog gehouden worden, ook ter nagedachtenis aan hen die alles hadden gegeven "opdat wat gewonnen werd, niet weer verloren gaat door het verloochenen van hun idealen". Die idealen dienden daarom ook over gedragen te worden aan de jongeren. Een 'Memorandum' met een uitgebreide motivering en het voorstel om te komen tot een 'Broederschap van Engelandvaarders' werd aan de bekende Engelandvaarders toegezonden door de initiatiefnemers waaronder S.E. Hazelhoff Roelfzema, C. Krediet, P.J. Hoets, P. Josso, en A.C.H. Kanters. Een strookje waarop een goed- dan wel afkeuring kenbaar gemaakt kon worden completeerde het stuk. Aan het eind werd nog meegedeeld dat H.P. Linthorst Homan, de voorzitter van het Comité Reünie Engelandvaarders, "uiteraard" van dit initiatief op de hoogte was gesteld. Want dit initiatief kon anders ook als een soort vijandige poging tot overname van dat Comité beschouwd worden.

In dit Memorandum werd aangegeven wat de initiatiefnemers zoal als taak zagen voor de op te richten Broederschap: de onderlinge band versterken, het verlenen van morele of andere steun aan Engelandvaarders die dat behoeven, waar nodig door ook een beroep te doen op officiële instanties, stichtingen en privépersonen, acte de présence geven bij herdenkingen en de laatste eer bewijzen aan overleden Engelandvaarders en aan nabestaanden medeleven te betuigen. Ook zou er een 'archief', een documentatie moeten worden opgebouwd met verhalen van Engelandvaarders over hetgeen zij tijdens de oorlog hadden meegemaakt. Er zouden contacten met andere soortgelijke organisaties gelegd kunnen worden, zoals met Escape-organisaties en, last but not least, er zou een blijvende band met het Huis van Oranje gevestigd moeten worden, bijvoorbeeld "in de vorm van een verzoek aan Hare Majesteit de Koningin een van de Leden van Haar Huis te verzoeken het Erelidmaatschap van de Broederschap op zich te willen nemen".

Er kwamen veel adhesiebetuigingen binnen, maar niet iedereen was het met deze nieuwe opzet eens. Zo schreef een Engelandvaarder een uitgebreide brief om zijn negatieve opinie te verwoorden. Hij vond het essentieel dat de idealen die een groot deel van de Engelandvaarders bezielde hadden zouden blijven voortbestaan. Maar hij had in de thans weer genormaliseerde samenleving aan een nieuwe organisatie geen behoefte; iedere Engelandvaarder kon via de nu ter beschikking staande kanalen van eigen keuze deze idealen op zijn of haar eigen genuanceerde manier uitdragen. "Het is mijn mening dat wij met deze réunies kunnen volstaan om onszelf af en toe bewust op ons gemeenschappelijk verleden te bezinnen zonder dit verleden tot uitgangspunt te maken voor enigerlei -hoe losse ook- permanente

en vrijwillige organisatie”, zo schreef deze Engelandvaarder op 8 juni 1965 aan de organiserende groep. Ook voorzitter Linthorst Homan van het Reünie-Comité was geen voorstander van een permanente organisatie, zoals voorgestaan door de initiatiefnemers. Linthorst Homan was bovendien enigszins gepikeerd omdat er door de initiatiefnemers niet met de drie leden van het reünie-comité was overlegd.

Maar degenen die vóór een veel bredere opzet geporteerd waren bleken ruim in de meerderheid. En zo werd er eind 1965 besloten om een Broederschap van Engelandvaarders op te richten.

Er was veel werk te doen: het zoeken naar namen en adressen van Engelandvaarders, van nabestaanden en van helpers; een definitie vast stellen van wie zich Engelandvaarder mocht noemen; een secretariaat inrichten; gesprekken met het Comité Reünie Engelandvaarders; een regeling over de financiële kant; contacten met de Oorlogsgravenstichting.

Het secretariaat zou vervuld worden door de kolonel J.A. ten Broek, chef-staf van de Inspecteur-Generaal prins Bernhard die reeds zijn toestemming had verleend om dit secretariaat op “De Zwaluwenberg” te vestigen, natuurlijk geheel buiten bezwaar van ’s Rijks schatkist.

Het Comité Reünie Engelandvaarders onder voorzitterschap van Linthorst Homan besloot uiteindelijk zichzelf op te heffen nadat het duidelijk was geworden hoeveel Engelandvaarders de voorkeur hadden gegeven aan de nieuwe opzet en ook nadat duidelijk was geworden dat een plan om een Broederschap op te richten bij prins Bernhard op grote sympathie kon rekenen; het comité besloot het organiseren van reünies in het vervolg over te laten aan de op te richten Broederschap en al hun beschikbare gegevens over Engelandvaarders te overhandigen aan deze Broederschap.

In een allereerste “Bericht No 1 -1965” werden de Engelandvaarders op de hoogte gehouden van de vorderingen van het organiserende Broederschapscomité en van de reeds ontplooiende activiteiten. Zo was bijvoorbeeld de bekende Engelse overste Airey Neave, auteur van twee goed-verkochte boeken over zijn oorlogservaringen en ook Lagerhuislid, bereid gevonden op de laatste bijeenkomst van de Engelandvaarders een lezing te houden. Ook had men gelukstelegrammen gestuurd aan Koningin en Prins en aan prinses Beatrix en haar verloofde ter gelegenheid van de verloving van de kroonprinses. En bij de laatste nationale Dodenherdenking in Amsterdam was de Broederschap vertegenwoordigd geweest door twee van haar leden.

Het organiserende comité ging ook aan de slag om statuten en huishoudelijk reglement te ontwerpen. Engelandvaarder en rechter mr E.J. Rosen Jacobson die om advies was gevraagd adviseerde om te kiezen voor de stichtingsvorm. Die zou veruit de eenvoudigste zijn, meteen door een notaris gemaakt zonder dat er daarna gewacht moest worden op een koninklijke goedkeuring op de statuten zoals bij opgerichte verenigingen.

Nadat de irritaties bij Linthorst Homan en zijn twee andere leden van het reünie-comité glad gestreken waren, werd er door de drie leden van het reünie-comité en de initiatiefnemers van de Broederschap Engelandvaarders tezamen besloten om het Genootschap Engelandvaarders op te richten en dacht het reünie-comité mee over de te ontwerpen statuten en het huishoudelijk reglement en werden ontwerpen kritisch tegen het licht gehouden. Linthorst Homan bevredigde de stichtingsvorm niet helemaal: “..nu wij als figuur voor de op te richten rechtspersoon uit praktische overwegingen de stichtingsvorm gekozen hebben -dat in dezen uitsluitend het bestuur alles te zeggen heeft en de leden van het Genootschap in het geheel niets! Daarom vraag ik mij af, of in overleg met de betrokken notaris in de stichtingsacte toch niet enige medezeggenschap van de leden zou kunnen worden opgenomen, met name voor wat betreft de toekomstige samenstelling van het bestuur, de vervulling van toekomstige vacatures in het bestuur en bijv. onverhoopt event. Besluit tot opheffing van de stichting”. Hij stelde voor om in het Huishoudelijk Reglement enige artikelen over deze onderwerpen op te nemen indien het niet mogelijk zou zijn om dit te regelen in de stichtingsacte. Uiteindelijk zou hier niets van terecht komen, de Engelandvaarders vonden het prima dat het bestuur van de Stichting de dienst uit zou maken en alles voor hen zou beslissen.

De reünie van 1967 werd een bijzondere. In 1967 was het 25 jaar geleden dat koningin Wilhelmina aan de Engelandvaarders hun eigen club in Londen gaf: Oranjestad. Het organisatiecomité, bestaande uit het oude reünie-comité en de Broederschap-initiatiefnemers, meende dat het passend was om in dat jaar de nagedachtenis aan koningin Wilhelmina te eren in de Nieuwe Kerk en de reünie daarom in Delft te houden. Koningin Juliana en prins Bernhard hadden de wens te kennen te geven om bij die herdenking aanwezig te zijn. In de Nieuwe Kerk werden twee toespraken gehouden, door Linthorst Homan als bestuurslid van het Genootschap en door jhr mr C.J.A. de Ranitz, burgemeester van Utrecht en in de oorlog gedeporteerd vanwege zijn hulp aan Engelandvaarders. Tussen orgelspel en koorzang werd namens alle Engelandvaarders een krans gelegd op de sluitsteen van de grafkelder van de koninklijke familie. De herdenking eindigde met het zingen van het Wilhelmus.

Na de lunch werd de film 'Wederzijds' van cineast en Engelandvaarder Gerard Rutten vertoond. Een paar honderd Engelandvaarders woonden de herdenking met reünie bij.

Het zou daarna nog tot 29 september 1969 duren voordat de ontwerp-statuten zodanig bijgevijsd waren dat de akte bij de notaris in Amsterdam kon gepasseerd worden. Over de definitie van het begrip Engelandvaarder was nog uitgebreid gediscussieerd voordat men het daarover eens kon worden. Die discussie zou overigens nog vele jaren lang steeds opnieuw worden gevoerd; zie over die definitie elders in dit nummer.

Sierk Plantinga

Bronnen:

- Nationaal Archief, archief van de Stichting Genootschap Engelandvaarders.
- Agnes Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina. De geschiedenis van de Engelandvaarders*, Amsterdam 2004.

DE ONTWIKKELING VAN DE DEFINITIE ENGELANDVAARDER _____

Door de jaren heen, al vóór de eerste juridisch vastgestelde definitie van het begrip Engelandvaarder in de statuten van het Genootschap Engelandvaarders uit 1969, en ook daarna werd er regelmatig gediscussieerd over die definitie. Het lijkt dienstig om zeer kort die discussie weer te geven.

In de akte van oprichting van 29 september 1969 worden Engelandvaarders omschreven als

“..degenen, die zich gedurende de jaren negentienhonderd veertig tot en met negentienhonderd vijf en veertig uit de bezette gebieden naar Engeland hebben begeven, teneinde deel te nemen aan de strijd tegen de bezetters”.

Bij nadere beschouwing vond men deze definitie te ruim en te weinig precies en daarom werden in 1980 bij notariële akte de statuten gewijzigd waarbij een nieuwe definitie van de Engelandvaarder werd geformuleerd:

“Met voorbehoud van door het bestuur goed te keuren uitzonderingen, worden onder Engelandvaarders verstaan toenmalige Nederlanders of Nederlandse onderdanen die na de capitulatie van Nederland op vijftien mei negentien honderd veertig en uiterlijk op zes juni negentien honderd vier en veertig ‘D-day’, tegen de wil van de vijand enig bezet gebied behorende tot het Koninkrijk der Nederlanden, zoals zich dat bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog heeft uitgestrekt dan wel enig ander door de vijand bezet of vijandelijk gebied hebben verlaten met de bedoeling een persoonlijke bijdrage te leveren aan de geallieerde oorlogvoering”

In De Schakel werd ook de nodige uitleg gegeven, met name in 1980:

De Schakel nr 5, mrt 1980, p. 4:

“Aanmelding S.K. te Amsterdam. Het Bestuur heeft besloten dat aan bovengenoemde kandidaat kan worden bericht, dat hij als Engelandvaarder is ingeschreven. De kandidaat heeft een voortreffelijk oorlogsverleden, maar het probleem was dat hij op 15 mei 1940 uit IJmuiden is vertrokken, d.w.z. wél na de capitulatie maar vóórdát IJmuiden daadwerkelijk was bezet, Betrokkene zal hieraan vermoedelijk geen pensioenrechten kunnen ontlenen, aangezien vertrek uit bezet gebied na 15 mei 1940 in het desbetreffende K.B. als voorwaarde wordt gesteld. In de toelichting op dit K.B. wordt overigens gesproken over ‘na de capitulatie’. Overwogen wordt in een brief aan C.R.M te wijzen op een aantal onvolkomenheden in het K.B. Er wordt besloten dat voor iedere verdere toelating tot het Genootschap de goedkeuring van het Bestuur vereist zal zijn”.

De Schakel nr 6, juni 1980, p. 7:

“Hoe wordt iemand opgenomen in ons Engelandvaarders-bestand ?

Alhoewel thans 35 jaren zijn verlopen sedert het einde van W.O. II, bereiken ons steeds weer verzoeken om tot de Stichting Genootschap Engelandvaarders toe te treden van personen, die tijdens de bezetting geallieerd gebied wisten te bereiken.

Dan wordt hen een formulier toegezonden, teneinde ons behalve naam, adres, etc. ook bijzonderheden over het gevolgde traject , helpers, tochtgenoten, de activiteit na aankomst in geallieerd gebied e.d. mede te delen. Deze gegevens worden daarop getoetst met de documentatie waarover ons Genootschap beschikt. In voorgaande jaren werd namelijk met behulp van vele ons ter inzage of ter beschikking gestelde registers en informatiebronnen een lijst van circa 1800 namen en geboortedata van Engelandvaarders samengesteld.

Staat een aanvrager, bij uitzondering weliswaar, niet op deze lijst vermeld, dan wordt een aanvullend onderzoek gedaan.

Is eenmaal dit stadium gepasseerd en voldoen de gegevens van de aanvrager aan het gestelde in onze statuten, namelijk dat een Engelandvaarder na de capitulatie in 1940 en uiterlijk op 6 juni 1944 (D-Day) uit bezet gebied moet zijn vertrokken, dan wordt zijn verzoek in de eerstvolgende bestuursvergadering voorgelegd ter goedkeuring. Daarvan ontvangt de aanvrager een bevestiging, wordt van hem een jaarlijkse vrijwillige bijdrage gevraagd en volgt in de ‘Schakel’ een aanvulling van ons Engelandvaardersbestand. Het blijkt dat Engelandvaarders in den vreemde, na zoveel jaren niet van het bestaan van ons Genootschap afweten. En dat zijn er velen, want reeds in ons huidige adressenbestand zijn er 412 in Nederland en 167 in het buitenland woonachtig.

Mocht U in Uw omgeving van mogelijke Engelandvaarders horen, die tevens welwillend staan tegenover toetreding tot ons Genootschap, dan zal het secretariaat zeker een vervolg aan Uw informatie geven”.

In zijn bestuursvergadering van 12 februari 1981 nam het bestuur van het Genootschap het navolgende besluit:

“In beginsel zullen de in Zwitserland gestrande E.V. door het genootschap EV kunnen worden geregistreerd –indien zij uiterlijk in het najaar van 1944 (Arnhem) in Engeland zijn aangekomen (slag bij Arnhem 17-24 Sept. ’44). Bij latere aankomst in Engeland zullen betrokkenen in beginsel niet als EV erkend worden. Echter alle aanvragen zullen individueel worden beoordeeld”.

En uit een aantekening van 10 mei 1995 blijkt nog een latere uitleg van de definitie van de Engelandvaarder:

“Wij (Bestuur Gen. E.V.) nemen nu (1985 en later) ook personen op in het namenbestand van E.V. die tijdens hun ontsnapping vanuit bezet gebied zijn gearresteerd en tot het eind van de oorlog in gevangenschap hebben doorgebracht, onder voorwaarde dat kan worden aangetoond dat zij onderweg waren naar geallieerd gebied en de intentie hadden een persoonlijke bijdrage te leveren aan de geallieerde oorlogsvoering (Meestal randgevallen !). De hierboven genoemde periode 14 mei 1940 (voor Zeeland enkele dagen later) en 6 juni 1944 blijft van kracht”.

Sierk Plantinga

Henri Peter Linthorst Homan werd op 29 mei 1905 geboren in een Drentse regentenfamilie. Zowel zijn vader als grootvader van vaderskant vervulden het ambt van Commissaris der Koningin (CdK). Zijn grootvader van moederskant was Minister van Oorlog in het kabinet de Meester (1905-1908).

Harry Linthorst Homan groeide op in het voormalige provinciehuis in Assen (nu Drents museum) en op het landgoed Overcinge te Havelte. Na zijn gymnasiumdiploma te hebben behaald, ging hij rechten studeren in Leiden. Van 1929-1935 was hij advocaat in een praktijk samen met zijn broer Hans Linthorst Homan. Daarna werd hij directie-secretaris bij Philips.

In de oorlog nam hij deel aan het verzet. Begin 1943 moest hij vrouw en kind achterlaten en onderduiken, omdat hij door de Duitsers werd gezocht.

Op 23 september 1943 verliet hij Nederland met een opdracht van het verzet en ontsnapte langs een Belgische ontsnappingslijn via Baarle-Nassau, Brussel en Parijs over de Pyreneeën naar Spanje.

Na drie dagen in de gevangenis te Lerida, werd hij naar Madrid gestuurd, waar hij op 28 oktober 1943 aankwam. Met hulp van de Engelse geheime dienst werd hij snel via Gibraltar doorgesluisd naar Engeland: aankomst 16 december 1943.

In Londen werd Linthorst Homan ambtenaar op het ministerie van Binnenlandse Zaken van de Nederlandse regering in ballingschap. Na de bevrijding werd hij – terug in Nederland – benoemd tot sous-chef van het Militaire Gezag. In die hoedanigheid moest hij zijn broer Hans Linthorst Homan meedelen dat hij gestaat werd in zijn functie van CdK in Groningen. Dit vanwege onderzoek naar diens rol tijdens de oorlog (oprichting in juni 1940 van de Nederlandsche Unie, samen met prof.dr. J.E. de Quay, hoogleraar in Tilburg en mr. L. Einthoven, hoofdcommissaris van politie in Rotterdam).

Later in 1945 werd Harry Linthorst Homan door minister van Binnenlandse Zaken Beel gevraagd voor de functie van CdK in de provincie Friesland. Harry weigerde omdat hij vond dat hij hiervoor als Drent niet in aanmerking kwam. Na enig aandringen van Beel en naar het schijnt ook van koningin Wilhelmina ging hij akkoord met een proefperiode van twee jaar.

Uiteindelijk zou Linthorst Homan dit ambt 25 jaar lang vervullen, van 1945 tot 1970. Al was hij dan een Drent, hij was heel populair in Friesland en heeft het Fries als 2e taal ingevoerd. Die populariteit is misschien ook te verklaren uit het feit dat hij een fervent schaatser was en maar liefst vijf keer aan de Elfstedentocht heeft deelgenomen (resultaat: drie Elfstedenkruizen!)

Na de bevrijding begonnen ook al direct de bemoeienissen van Harry Linthorst Homan met de Engelandvaarders. In 1948 werd hij voorzitter van het Comité Reünie Engelandvaarders, dat in navolging van de reünie ter gelegenheid van de abdicatie van koningin Wilhelmina, elke jaar een bijeenkomst van Engelandvaarders organiseerde. In de jaren 60 van de vorige eeuw ontstond bij de meeste Engelandvaarders behoefte aan wat later het Genootschap Engelandvaarders zou worden, een meer permanente organisatie die behalve reünies organiseren, ook zou opkomen voor Engelandvaarders, onderlinge steun zou verlenen, bij officiële instanties zou bemiddelen etc.

Linthorst Homan was niet zo gecharmeerd van deze ontwikkeling, maar toen bleek dat de meeste Engelandvaarders een dergelijke organisatie wensten, hieven hij en zijn mede-comité leden het Comité Reünie Engelandvaarders op (zie voor details het artikel van Sierk Plantinga over de geschiedenis van het Genootschap in deze Schakel).

Ondanks deze kleine strubbelingen bleef Harry Linthorst Homan zich met hart en ziel inzetten voor het wel en wee van de Engelandvaarders.

Toen in 1969 de stichting Genootschap Engelandvaarders werd opgericht werd hij tot ieders tevredenheid de eerste voorzitter. Deze functie heeft hij tien jaar lang met veel plezier uitgeoefend tot 1979.

In een artikel uit De Schakel ter gelegenheid van zijn 80ste verjaardag in 1985 werd gememoreerd hoe Linthorst Homan's grote bestuurlijke ervaring bij het Genootschap van pas was gekomen en hoe hij met veel gevoel voor humor het heterogene gezelschap bestuursleden tot eensgezindheid had weten te brengen.

Harry Linthorst Homan overleed op 3 februari 1989 te Wapenveld. Hij was drager van een groot aantal onderscheidingen waaronder het Kruis van Verdienste, het Verzetsherdenkingskruis en The legion of Merit.

Agnes Dessing

Bronnen:

- *Nationaal Archief*
- *Schakel februari 1979 (interview H.P.Linthorst Homan)*
- *Schakel juli 1985 (Ere-voorzitter 80 jaar jong)*
- *Schakel april 1989 (IM H.P.Linthorst Homan)*

Frans Dijckmeester, jong Utrechts jurist en reserve-officier bij de Cavalerie, had al vanaf 1941 contacten met de Orde Dienst in Utrecht. Toen hij zich in 1943 als reserve-officier moest melden om in krijgsgevangenschap te gaan, dook hij onder en nadat er bovendien veel arrestaties in de OD plaatsvonden, meende hij dat zijn verzetsrol in Nederland uitgespeeld was. Hij vertrok daarom met een vriend jhr mr Rob de Brauw richting Engeland. In Brussel kreeg Dijckmeester een vals Frans Persoons Bewijs, en in Parijs ontmoetten ze nog een aantal Nederlandse gelijkgestemden. Met valse papieren van de Pool 'George', Andrzej Wyssogota-Zakrzewski, reisden ze via Tarbes naar Mauléon-Licharre waarna ze met een groep in drie dagen en nachten lopen dwars door de Pyreneeën trokken en Spanje bereikten.

Na de Spaanse gevangenis te Pamplona belandde hij in het concentratiekamp te Miranda de Ebro, een kamp waar hij niet zulke slechte herinneringen aan had, althans niet zulke slechte als de overlevenden van de Duitse concentratiekampen, zoals hij eens schreef. Dijckmeester wist met een slimigheid versneld vrijgelaten te worden en in Madrid te arriveren. Met hulp van jhr Van Panhuys van het Gezantschap aldaar kon hij door naar Villa Real in Portugal vanwaar hij met een Engels gecamoufleerd oorlogsschip naar Gibraltar werd overgebracht. Op 9 maart 1944 scheepte hij daar in en arriveerde op 16 maart 1944 in Liverpool.

Na de gebruikelijke verhoren meldde hij zich in februari 1944 bij het Bureau Inlichtingen.

Het toeval wilde dat men in bezet Nederland dringend behoefte had aan nieuwe agenten met hun zendinstallatie omdat er nogal wat arrestaties waren geweest. Dijckmeester werd in de nacht van 5 op 6 juni 1944 in de Betuwe gedropt samen met zijn collega Robbie Mooiweer. Omdat de regering in Londen vond dat de verschillende illegale groepen meer moesten gaan samenwerken had Dijckmeester de opdracht gekregen om het Nederlandse verzet te gaan coördineren, en zijn werk te beginnen bij de OD.

Zijn contact zoeken met de OD liep voorspoedig, hij kende het hoofd van de OD, jhr P.J. Six, persoonlijk omdat beiden cavalerie-officieren waren.

In het begin waren er grote problemen met het zenden van berichten, maar later verliep het contact voorspoediger. Er bestond wel het gevaar van arrestatie doordat er steeds Duitse peilwagens op zoek waren naar illegale zenders. Dankzij de waakzame verzetsman Gerben Sonderman werd Dijckmeester echter nooit gepakt.

Later kon hij gebruik maken van het onderlinge telefoonnet van de Provinciale Electriciteitscentrales en zo zonder veel risico contact maken met B.I. in Eindhoven en een aantal lokale OD-commandanten. Deze telefoonverbinding speelde op het laatst van de oorlog een essentiële rol bij de onderhandelingen tussen Seyss-Inquart en het verzet. Na de bevrijding was Dijckmeester nog even de vertegenwoordiger van BI in Stockholm, waar veel Nederlanders op het laatst van de oorlog naar toe waren gevlucht.

Na een aantal jaren werkzaam te zijn geweest bij het Kabinet der Koningin werd hij in 1956 benoemd tot burgemeester van Zierikzee, in 1965 van Haarlemmermeer en in 1972 van Apeldoorn. Na zijn pensionering in 1981 werd hij voorzitter van het Genootschap Engelandvaarders. Toen hij in 1987 op advies van zijn arts het voorzitterschap moest opgeven, werd hij door het bestuur benoemd tot ere-voorzitter waarmee het bestuur zijn dank tot uiting bracht voor diens grote verdiensten voor het Genootschap. Frans Dijckmeester overleed op 86-jarige leeftijd te Amersfoort op 18 februari 2003. Hij was drager van het Kruis van Verdienste, de Bronzen Leeuw, het Military Cross en het Verzetshedenkingskruis.

Sierk Plantinga

De in Nederlands-Indië geboren Menno Kamminga studeerde in Leiden Indologie. In de meidagen van 1940 was hij als dienstplichtig sergeant op Schiphol geplaatst bij een peloton Luchtdoelmitrailleurs. Bij de felle gevechten met de Duitse Luftwaffe wist zijn peloton volgens eigen zeggen vier Duitse vliegtuigen neer te halen. Na de capitulatie volgde zijn demobilisatie en keerde Kamminga terug naar Leiden.

Hij deed zijn doctoraalexamen in september 1940. In het Leidse studentenmilieu hoorde hij van de verschillende ontsnappingen naar Engeland. Pogingen tot navolging, onder andere met Watse Hepkema, mislukten. Een baantje bij de Rotterdamse Schade Enquête Commissie gaf de mogelijkheid om een route naar Zwitserland via de Rijn te onderzoeken. Samen met een collega, de beroepsofficier Han Doornbos, wisten zij beiden begin oktober 1941 met geldige papieren, een Rijnschipperspaspoort, als matroos op een sleper aan te monsteren. In Ruhrort bij Duisburg gingen zij van boord en trokken per trein verder langs Frankfurt, Mannheim en Kehl tegenover Straatsburg. Uiteindelijk wisten ze tot vlakbij de Zwitserse grens te komen waar ze op een vrachttrein naar Zwitserland in een wagon met veel kolengruis wisten te klimmen. Op 11 oktober 1941 bereikten zij Basel.

Kamminga verliet Zwitserland op 24 januari 1942 met een Spaans transitvisum en kwam uiteindelijk in Lissabon aan. Hij wilde naar Nederlands-Indië om daar ambtenaar Binnenlands Bestuur te worden. In Lissabon vond hij een Portugees schip dat hem naar Kaapstad bracht. Vervolgens reisde hij via Dar es Salaam en Bombay naar Colombo waar bleek dat door de Japanse aanval op Nederlands-Indië een loopbaan als B.B.-ambtenaar geen optie meer was. Hier meldde hij zich aan bij de Marine Luchtvaartdienst. Via Melbourne in Australië vertrok hij vervolgens per schip naar San Francisco en vandaar naar Jackson waar hij op 15 augustus 1943 zijn Groot Marine Vliegbrevet kreeg en daarbij zijn bevordering tot Luitenant ter Zee vlieger 3e klas. Na zijn vliegopleiding keerde hij in maart 1944 terug in Australië waar hij gedetacheerd werd bij het KNIL.

Later dat jaar arriveerde hij via San Francisco op 28 november 1944 in Engeland. Bij het 320 Squadron vloog hij met de tweemotorige Mitchell patrouille- en vrachtluchten; hij maakte geen bombardementsvluchten boven bezet gebied, zoals hij in 1953 verklaarde. Rond 5 mei 1945 vloog hij zeer laag boven zijn ouderlijk huis in Haarlem en wierp daarbij een tinnetje met sigaretten en een brief uit, het eerste levensteken sinds 4 jaar van de zoon aan zijn ouders. Hij bleef bij de Marine Vliegdienst en keerde in oktober 1945 weer terug naar Australië; na een half jaar werd hij geplaatst bij de MLD te Soerabaja.

In oktober 1946 keerde hij terug naar Nederland en werd hij als vlieger geplaatst bij de Luchtstrijdkrachten (LSK) tot aan zijn demobilisatie in oktober 1947. Hij was ondertussen in 1945 bevorderd tot officier-vlieger der 2e klasse.

Na zijn demobilisatie werkte hij bij de Rijksluchtvaartdienst, werd lid van de examencommissie verkeersvliegers en ging vervolgens werken bij KL M-Schiphol, General Operations. In 1953 promoveerde hij in Leiden op het proefschrift 'The Aircraft Commander in commercial air transportation' met prof dr D. Goedhuis als promotor. Menno Kamminga was toen in het bezit van drie vliegbrevetten: het militair vliegbrevet, het verkeersvliegbrevet (Dakota) en het helikopterbrevet (als 4e Nederlander). Zijn vliegercarrière bij de Koninklijke Marine Reserve beëindigde hij in 1961 in de rang van Luitenant ter Zee-Vlieger der tweede klasse Oudste Categorie. Een interview in de Nieuwe Leidsche Courant ter gelegenheid van zijn promotie in Leiden vermeldde nog dat Kamminga meer dan 4000 vliegreizen had gemaakt als bestuurder van een vliegtuig, "hetgeen ook betekent, dat hij lucht-millionair is". Hij zou later directeur worden van KLM Noordzee Helikopters N.V. Zo gezien heeft de Tweede Wereldoorlog zijn gehele verdere loopbaan en carrière bepaald.

Kamminga volgde in 1979 H.P. Linthorst Homan op als voorzitter van het Genootschap Engelandvaarders. Hij bleef voorzitter tot 1981. In die betrekkelijk korte tijd was de onthulling van een plaquette ter herinnering aan koningin Wilhelmina in de Nieuwe Kerk te Delft in aanwezigheid van koningin Juliana en prins Bernhard een hoogtepunt; onder zijn voorzitterschap verscheen ook de eerste Schakel in 1979, het kwartaalblad dat jarenlang hét bindmiddel tussen de Engelandvaarders zou zijn.

Menno Sjoerd Kamminga overleed te Wassenaar op 12 oktober 2007. Hij was drager van het Kruis van Verdienste en van het Verzetsherdenkingskruis, het Ereteken voor Orde en Vrijheid en het Oorlogsherinneringskruis.

Sierk Plantinga

Rudi Hemmes is de langstzittende voorzitter van het Genootschap Engelandvaarders. Hij vertrok op 2 mei 1943 uit Nederland met zijn vriend Bob Tusenius, die al heel lang in Zuid-Afrika woont en die Rudi zo mogelijk eens per jaar bezoekt. Hemmes en Tusenius maakten gebruik van adressen van kennissen in Brussel en Parijs (Albert Starink) en kwamen via wat hindernissen de Pyreneeën over met behulp van de Pool "George du Nord", een alias van Andrzej Wyssogota-Zakrzewski. Via Madrid en Lissabon arriveerde hij per vliegtuig op 29 februari 1944 in Engeland (zijn vriend Tusenius moest per boot naar Engeland). Na de gebruikelijke uitvoerige ondervragingen werd hij geplaatst bij de Prinses Irene Brigade waarmee hij de campagne tot de bevrijding van Nederland meemaakte.

De aanstaande opheffing van de Stichting Genootschap Engelandvaarders was de aanleiding voor een kort gesprek.

In een memorandum uit 1966 waarin gepleit wordt voor de oprichting van een Broederschap van Engelandvaarders (het latere Genootschap) werden de doelstellingen vermeld van zo'n club: de onderlinge band levend houden, de geest der Engelandvaarders te bewaren en door te geven, en elkaar waar nodig met raad en daad bij te staan. Voor Hemmes zijn die doelstellingen geslaagd. Engelandvaarders kenden elkaar niet of nauwelijks, hooguit wanneer je een stuk van de tocht naar Engeland gezamenlijk had gemaakt of later bij een zelfde onderdeel was geplaatst. Engelandvaarders konden tijdens de reünies, en ook tijdens bijvoorbeeld golfwedstrijdjes, met elkaar praten over wat ze hadden meegemaakt, ze konden ervaringen uitwisselen, men was geïnteresseerd in elkaar. En na verloop van tijd (en reünies) kende je elkaar beter en ontstond er een echte band. In De Schakel zijn ook veel van de verhalen over de ontsnapping uit het bezette Europa naar Engeland terug te vinden. Je had een gezamenlijke achtergrond volgens Hemmes: Engelandvaarders vonden dat die 'rotmoffen' uit Nederland verjaagd dienden te worden en zij vonden dat ze daaraan een echte bijdrage aan moesten leveren.

De hulp aan elkaar kwam bijvoorbeeld tot uiting in de Sociale Commissie (zie ook elders in dit nummer), maar ook dierbare 'helpers' in moeilijkheden werden geholpen, zoals J.C. Davids die veel Engelandvaarders uit het kamp Miranda de Ebro in Spanje wist te krijgen en later regelmatig een financiële bijdrage ontving, of Sally Noach die maar geen onderscheiding kreeg voor zijn voortreffelijke hulp in Lyon in 1941 en 1942: dankzij het bestuur van het Genootschap en zijn Beschermheer Prins Bernhard werd hem het ridderkruis in de Huisorde van Oranje verleend.

Er zijn natuurlijk meerdere voorvallen en personen die in de loop der jaren bij het Genootschap indruk op hem hebben gemaakt. Het eerste boek van Erik Hazelhoff Roelfzema maakte indruk omdat Erik HR zich niet op de borst klopte in dit boek. Hij had al vóór de oorlog een boek gepubliceerd, hij had ervaring in het schrijven. Hij vormde zijn vrienden Chris Krediet en Peter Tazelaar om tot één persoon en vertelde zo wat zij allen hadden meegemaakt. Het ging niet om de persoon zelf maar over de feiten en gebeurtenissen die zij hadden meegemaakt en beleefd. Dat zichzelf niet op de borst kloppen door Erik Hazelhoff Roelfzema maakte hij jaren later weer mee toen in Scheveningen ter hoogte van het Kurhaus in 2003 een stuk strand omgedoopt werd tot Soldaat van Oranje Strand.

En verder was daar natuurlijk de Prins. Prins Bernhard kwam indien maar enigszins mogelijk naar iedere reünie. Hij gedroeg zich als Engelandvaarder en was volstrekt maat onder de maatjes. Dat merkte je ook wanneer hij je belde: dat deed hij niet door middel van een secretaris, nee hij belde gewoon zelf. Door dat gedrag maakte de Prins een geweldige indruk op mij, niet alleen op mij maar ook op de andere Engelandvaarders, aldus Rudi Hemmes. En wanneer iemand van het Genootschap op een of andere manier hulp nodig had, en de Prins kon die hulp verschaffen, werd er nooit tevergeefs een beroep op hem gedaan.

In het Engelandvaardersmuseum, helemaal aan het einde van tentoonstelling, bestaat de mogelijkheid om op een stukje rond karton, zoals een bierviltje, op te schrijven wat voor de desbetreffende bezoeker vrijheid betekent. Koning Willem-Alexander heeft dat bij de opening van het museum in 2015 ook gedaan. Wat zou Rudi Hemmes invullen ?

Via allerlei opmerkingen over vrijheid: je moet je inspannen voor vrijheid wanneer je die niet hebt, je moet keuzes maken, je moet zorgen dat je vrij blijft, wanneer je vrijheid hebt dan hoef je je niet druk te maken over wat je doet of denkt, komt hij tot de uitspraak dat vrijheid betekent dat je je moet verzetten tegen lieden die willen bepalen wat jij wel of niet moet doen of denken.

Sierk Plantinga

De geschiedenis van de Engelandvaarders is uiteraard niet alleen het verhaal van de mensen die het einddoel, Engeland, gehaald hebben, maar ook dat van degenen voor wie de Engelandvaart bij een poging bleef, die tijdens de oversteek met een bootje verdronken, die in de Pyreneeën verongelukten, die onderweg gearresteerd werden en in gevangnissen en concentratiekampen jammerlijk aan hun einde kwamen.

Om de herinnering aan deze groep, de omgekomen Engelandvaarders, levend te houden werd al tijdens de oorlog een gedenkteken opgericht.

Dit zogenaamde Vijfluik bevindt zich in de kapel op de Erebegraafplaats in Loenen. Een replica van dit Vijfluik is te zien in Museum Engelandvaarders te Noordwijk.

Maar het begon in 1944 in Londen als een 'Eenluik': een enkelvoudig houten wandbord, dat in de Engelandvaarderssociëteit Oranjestad aan de muur hing. Op dat paneel stonden de namen van overleden Engelandvaarders. Daarbij werd onderscheid gemaakt tussen diegenen die op weg naar Engeland ('op weg naar de vrijheid') waren omgekomen en diegenen die na aankomst 'te bestemde plaats' bij een van de krijgsmachtleden waren gesneuveld of verongelukt.

Na de oorlog werd het wandbord naar Nederland overgebracht en door Koningin Wilhelmina overgedragen aan de Oorlogsgravenstichting. Op 18 oktober 1949, bij de officiële opening van het Ereveld Loenen, kreeg het Engelandvaarders gedenkteken zijn huidige plaats. Er waren inmiddels meer namen van omgekomen Engelandvaarders bekend geworden; daarom was het enkele wandbord bij deze gelegenheid al uitgegroeid tot een Drieluik. In 1982 werden nog eens twee luiken toegevoegd, zodat er sprake was van een Vijfluik. Op dit Vijfluik staan nu 337 namen van omgekomen Engelandvaarders, waarvan 223 toebehorend aan Engelandvaarders die tijdens of als gevolg van hun tocht naar Engeland om het leven kwamen.

Nog even terug naar het prille begin van het 'Eenluik' in Londen.

Wanneer dit Eenluik in Oranjestad werd opgehangen was mij lang onduidelijk, tot ik in de Londense *Vrij Nederland* d.d. 20-5-1944 een verslag tegenkwam van de onthulling door H.M. Koningin Wilhelmina van een 'gedenkplaat' in Oranjestad op 10 mei 1944.

Een groot aantal Engelandvaarders, onder wie minister Jaap Burger, was hierbij aanwezig. De plechtigheid begon met een openingsrede door pater Monchen, die toen voorzitter van Oranjestad was. Hij bedankte de koningin voor haar bereidheid het gedenkteken te onthullen.

Voor koningin Wilhelmina was het een drukke dag. Zij had kort daarvoor in een radiorede stilgestaan bij de Duitse invasie die op 10 mei 1944 vier jaar geleden had plaatsgevonden. Maar nu was zij in Oranjestad en verrichtte de onthulling door de over het herdenkingsbord gedrapeerde vlag weg te trekken.

Het werd door *Vrij Nederland* omschreven als een 'groot eikenhouten schild' met daarop 'een reliëf voorstellende een op de knieën zinkende figuur, die het vaandel nog met laatste krachten ophoudt'.

In haar toespraak tot de aanwezige Engelandvaarders getuigde de koningin van haar bewondering voor en mededogen met diegenen die op het wandbord herdacht werden. Ze omschreef ze als 'Engelandvaarders die het hoogste offer, dat van hun leven, gebracht hebben voor de heilige zaak die ons allen zo na aan het hart ligt.'

Maar ze refereerde ook aan degenen die niet op het bord vermeld konden worden:

'Wij weten hoe diep weemoedig, ja tragisch, de lotgevallen van veel van die jonge levens geweest zijn. Nooit zullen wij, die de bezetting niet hebben meegemaakt, ons ten volle rekenschap kunnen geven van de druk en de benauwenis en het lijden, die daarmee verbonden zijn, ook al helpt ons daarin de liefde voor en het medeleven met ons volk. Wellicht zult gij, jonge vrouwen en mannen die uit bezet en strijdend Nederland tot ons kwaamt, nimmer ten volle kunnen beseffen wat uw overkomst voor ons betekend heeft.'

Na de koningin sprak Prins Bernhard, die de Engelandvaarders opriep eensgezind te strijden voor dat ene doel: 'het vaderland dienen en herstellen in groter glorie dan ooit tevoren'.

Vervolgens werd een minuut stilte in acht genomen ter nagedachtenis van gevallen Engelandvaarders en zongen alle aanwezigen het Wilhelmus.

'En zoo eindigde deze plechtigheid', aldus de (onbekende) verslaggever van *Vrij Nederland*, 'die voor de Engelandvaarders het hoogtepunt van dezen 10den Mei was, een dag die hen in later, naar wij hopen gelukkiger jaren, voorgoed zal bijblijven.'

Agnes Dessing

Een van de series die de afgelopen jaren de kolommen van De Schakel hebben gevuld, was die over de Engelandvaarders die met een kano via de Noordzee de oversteek naar Engeland hebben gewaagd.

Wie waren deze kanovaarders? Het waren voornamelijk jonge mannen, veelal studenten van de Technische Hogeschool Delft.

Vaak waren zij ook lid van de Delftsche Studenten Roei Vereniging (DSRV) "Laga", en dus getrainde roeiers. In onderstaand schema, waarin voor zover bekend alle pogingen per kano zijn vermeld, gaat het bij 8 van de 16 pogingen om TH-studenten:

- Jaap van Hamel (5)
- Coen de Jongh (6)
- Bert Sloth Blaauboer en
Koos Schouwenaar (8)
- Han Peteri (9)
- Armand Maassen (10)
- Dik van Swaay, die 2 keer een poging
deed (12 en 13)
- Jan van Blerkom (13)
- Nico Pfaff (16)

Waarom kozen deze en andere Engelandvaarders voor een kano? Een leek zou denken dat het gekkenwerk is: een kano is toch niet zeewaardig te noemen? Ervaren kanovaarders denken daar echter heel anders over. Een kano of kajak is klein en licht en valt – zeker zonder zeil – nauwelijks op wanneer deze zich op de golven bevindt. De kano die het meest gebruikt werd, was een vouwkano: een stapel latjes en een canvas huid, zaken die men makkelijk en onopvallend mee kon nemen naar de kust. Zo hadden de broers Han en Willem Peteri (nr. 9 uit het schema) de beschikking over een Duitse *Faltboot*, de 'Pirat' geheten. De canvashuid kon worden opgevouwen en meegenomen in een rugzak. Overigens waren het houten frame en de peddels minder makkelijk te vervoeren: deze zaten in een soort buitenmodel skifoudraal.**

Net als bij pogingen tot Engelandvaart met een motorbootje of ander vaartuig, zijn ook de meeste pogingen per (vouw)kano ondernomen in 1940 en 1941, toen de Nederlandse kust nog niet hermetisch was afgesloten. Nadat in 1942 de bezetter begon met de aanleg van de *Atlantikwall* werd het vrijwel onmogelijk om ongezien de kust te bereiken.

Nr	Datum	Namen	Afloop	Toedracht
1	13-8-1940	1. Erik Michielsen 2. Anton de Haseth Moller 3. Jean Mesritz e.a.	Niet aangekomen	Poging(en) niet doorgezet
2	4-2-1941	1. A.Oosters 2. J.M. Kerkhoff	Niet aangekomen	Waarschijnlijk verdronken
3	26-2-1941	1. Eetje von Baumhauer 2. Arnold Cohen	Niet aangekomen	Lijk EvB juni 1941 aangespoeld op Texel
4	18-4-1941	1. Pim van Doorn 2. Tolo Makowski	Niet aangekomen	Opgepikt door KW32; ontsnapt in IJmuiden
5	19-6-1941	1. Rudi van Daalen Wetters 2. Jaap van Hamel	Aangekomen	
6	20-6-1941	1. Robert Cohen 2. Koen de Iongh	Aangekomen	
7	Juni 1941	1. Jan van der Meer 2. Hans van Zanten	Niet aangekomen	Op zee gearresteerd; tot mei 1945 tuchthuisstraf
8	Sept. 1941	1. Bert Sloth Blaauboer 2. Koos Schouwenaar	Niet aangekomen	Waarschijnlijk verdronken
9	19-9-1941	1. Han Peteri 2. Willem Peteri	Aangekomen	
10	25-9-1941	1. Armand Maassen 2. Jan Jacob van Rietschoten	Aangekomen	
11	25-9-1941	1. Dolf Scherpbier 2. Willem Heilbron	Niet aangekomen	Na omslaan poging opgegeven
12	27-9-1941	1. Dik van Swaay 2. Paul Eckenhausen	Niet aangekomen	Poging mislukt en gearresteerd; DvS ontsnapt
13	14-11-1941	1. Dik van Swaay 2. Jan van Blerkom	Niet aangekomen	Lijk DvS aangespoeld mei 1942
14	31-8-1942	1. Jaap van Mesdag 2. Ernst Sillem	Niet aangekomen	Gearresteerd op zee; tot mei 1945 KZ
15	10-9-1942	1. P.J. de Lint 2. G.Josselin de Jong	Niet aangekomen	Gearresteerd op zee; tot mei 1945 tuchthuis
16	30-6-1943	1. Nico Pfaff 2. Jan van Zutphen	Niet aangekomen	Gearresteerd; terechtgesteld?

Als het afgebeelde schema één ding direct duidelijk maakt, dan is het wel dat de pogingen per kano niet erg succesvol zijn geweest: van de 16 pogingen die ondernomen werden zijn er slechts vier geslaagd. Al had het bij die “geslaagden” soms weinig gescheeld of ook zij hadden het einddoel niet gehaald. Zo hebben Van Daalen Wetters en Van Hamel(5) vijf dagen rondgezwakt in hun kano, soms met westenwind, waardoor zij voortdurend moesten laveren, soms met windstille, waardoor zij alleen konden peddelen. Toen zij eindelijk door een Australisch oorlogsschip ter hoogte van Lowestoft werden opgepikt, waren ze zó uitgeput dat zij niet zelf langs de toegeworpen touwladder omhoog konden klimmen, maar aan boord gehesen moesten worden.

De meest voorspoedige tocht hadden de gebroeders Peteri (9), die in 56 uur in een kaarsrechte lijn de Noordzee overstaken en bij Sizewell aan land kwamen. Op deze plek is op initiatief van Han Peteri en zijn familie in 2009 een gedenkteken opgericht ter nagedachtenis aan alle Engelandvaarders die een poging per kano hebben gewaagd.

Vier pogingen zijn dus geslaagd. Bij de andere 12 pogingen zijn de kanovaarders in kwestie niet aangekomen: ze hebben hun poging opgegeven en zijn naar huis teruggekeerd of het ging helemaal mis.

De groep die de poging opgaf en naar huis ging en geen verdere gevolgen ondervond, is heel klein. In feite betrof dit alleen de groep rond Michielsen (nr.1 uit het schema) en het duo Scherpbier en Heilbron(nr.11). Ook het duo Van Doorn en Makowski (nr.4) kwam er zonder kleerscheuren vanaf, maar op een andere manier. Zij waren op zee ontdekt door een vissersschuit, de KW32, en aan boord genomen. In die tijd voer er op elke logger een Duitse soldaat mee om te voorkomen dat het schip naar Engeland zou uitwijken. Ondanks aanwezigheid van die Duitser wist de bemanning de Engelandvaarders in de haven van IJmuiden ongezien van boord te krijgen, waarna zij zich uiteraard snel uit de voeten maakten.

Zo veel geluk hadden de anderen niet. Zij werden direct aan het begin of onderweg onderschept door de *Kriegsmarine* en gearresteerd. Engelandvaart met als doel aansluiting bij de geallieerde strijdkrachten werd door de Duitsers gezien als een ernstig vergrijp (*Feindbegünstigung*), dat zwaar bestraft werd. Het kwam de overtreder te staan op enkele jaren tuchthuisstraf of concentratiekamp. Velen hebben dat niet of nauwelijks overleefd. Iemand die het gelukkig wel overleefde was Jaap van Mesdag. Hij was in september 1942 samen met een vriend per kano op weg naar Engeland toen ze in moeilijkheden raakten. Jaap blies op zijn meegebrachte trompet en alarmeerde daarmee een Duits schip dat in de buurt voer. Dat redde hun leven, maar betekende ook hun arrestatie. Op 29 april 1945 werd Jaap van Mesdag in het kamp Dachau bevrijd door de Amerikanen.

Tragisch is dat van sommige pogingen de afloop onbekend is. De betrokken kanovaarders zijn tot op de dag van vandaag vermist. Aangenomen moet worden dat zij zijn verdronken.

In sommige gevallen kreeg de familie wel zekerheid, omdat het lichaam van hun dierbare aanspoelde op de kust. Dit gebeurde bij E. Von Baumhauer (3) en Dik van Swaay (12/13). De laatste was bij zijn eerste poging in september 1941 gearresteerd, maar wist uit de gevangenis in Rotterdam te ontsnappen. Daarop deed hij in november 1941 een nieuwe poging samen met medestudent Jan van Blerkom. Op deze OD-verzetsman werd een enorme klopjacht gehouden vanwege de liquidatie van een verrader. ***

Ook deze poging mislukte jammerlijk. In mei 1942 spoelde het lijk van Dik van Swaay aan in Noordwijk, vlakbij de plek waar ze vertrokken waren. Van Jan van Blerkom is nooit meer iets vernomen.

Agnes Dessing

* Gebaseerd op: A. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina: de geschiedenis van de Engelandvaarders*. Amsterdam, 2004

** P. Van Beckum, *Oranjestad: dertien sluipwegen naar de vrijheid*. Naarden, 1992, p.93

*** Zie voor nadere bijzonderheden over deze "Moord te Delft": het boek *De vervolgen: jacht op twee Delftse studenten in 1941* geschreven door Annie Huisman-van Bergen (Amsterdam, 1999)

In 2008 startte ik in de Schakel een serie over vrouwelijke Engelandvaarders. In een vooraf artikeltje onder de kop “Engelandvaart ook een zaak van vrouwen” vroeg ik mij af waarom er onder de Engelandvaarders zo weinig vrouwen waren. Voor mijn boek *Tulpen voor Wilhelmina* (Amsterdam, 2004) was ik uitgegaan van een groep van 1706 Engelandvaarders, waarvan er slechts 48 van het vrouwelijk geslacht waren. Van deze 48 vrouwen waren er 28 gehuwd, 4 verloofd, 14 ongehuwd en 2 gescheiden.

Waarom gingen zo weinig vrouwen naar Engeland?

Ik kwam op drie mogelijke oorzaken:

1. Uit onderzoek naar **de rol van de vrouw in** het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog blijkt dat vrouwen evenzeer tot verzet bereid waren als mannen, maar dat zij er door praktische redenen (huwelijk kinderen) minder toe kwamen. Als zij verzet pleegden, hadden zij een andere rol dan de mannen: een dienende, verzorgende rol (koerierster, hulp aan onderduikers), waarmee ik overigens niet wil beweren dat dit soort verzet minder belangrijk of minder gevaarlijk was. Maar misschien dat Engelandvaart (solistisch, ondernemend) daarom voor sommige vrouwen minder voor de hand lag.
2. Een tweede reden waarom vrouwen wellicht minder geneigd waren tot Engelandvaart, was het feit dat Nederland **geen dienstplicht voor vrouwen** kende. Minister van Oorlog, Van Lidth de Jeude heeft iets dergelijks in 1942 wel overwogen, maar zag er vanaf o.a. omdat zijn collega-ministers vreesden door deze maatregel al hun administratieve personeel kwijt te raken. Wel kwam er veel later een vrijwillig Vrouwen Hulp Korps (VHK). Hoe dan ook: een veelgenoemd motief van mannelijke Engelandvaarders, aansluiting bij de geallieerde strijdkrachten in Engeland, ging voor vrouwen dus niet op. Sterker nog: vrouwelijke Engelandvaarders die eenmaal onderweg waren, hadden vaak de grootste moeite om Engeland binnen te komen, omdat dit land in principe alleen diegenen toeliet, die van belang waren voor de geallieerde oorlogvoering (nl. mannen van dienstplichtige leeftijd).
3. Tenslotte **hadden vrouwen minder dan mannen dwingende redenen om het land te verlaten**. Afgezien van de maatregelen tegen de joden, golden alle Duitse verordeningen die mannen ertoe brachten weg te gaan (Arbeitseinsatz, internering krijgsgevangenen, loyaliteitsverklaring* studenten) niet voor vrouwen.

Ondanks deze omstandigheden zijn er wel degelijk vrouwen geweest, die – vele gevaren trotserend – naar Engeland op weg gingen. Sommigen wilden net als de mannen in militair verband vechten voor de bevrijding; anderen vonden een kantoorbaan op een ministerie ook een zinvolle bijdrage aan de geallieerde oorlogvoering. Velen reisden mee met man, verloofde of vrienden, een enkeling maakte de tocht geheel alleen.

Hieronder volgt het relaas van een dappere, zeer vasthoudende vrouw met een uitgesproken militaire motivatie, die maar liefst drie pogingen deed, voor het haar lukte om Engeland te bereiken:

Engelandvaarster

Ida L. Veldhuyzen van Zanten

Ida Laura Veldhuyzen van Zanten werd op 22 juni 1911 geboren in de protestantse bollenkwekersfamilie Veldhuyzen van Zanten te Hillegom. Ze was het enige meisje in een gezin met zes broers.

Ida gaf al vroeg blijk van een avontuurlijke instelling. Na de middelbare school ging ze als au pair naar Frankrijk om de taal te leren. Daarna volgde ze een opleiding aan de pas opgerichte Amsterdamse School voor Maatschappelijk werk.

Toen ze in 1937 met haar diploma op zak geen baan kon vinden in dit werkveld, besloot ze aan boord van Zweedse en Japanse vrachtschepen een wereldreis te maken.

Terug in Nederland solliciteerde ze in 1938 bij de KLM als stewardess. Omdat ze aanvankelijk werd afgewezen, besloot ze in Londen vlieglessen te volgen en haalde enkele vliegbrevetten. In 1939 lukte het wel om stewardess te worden bij de KLM. Helaas duurde haar carrière daar maar kort, omdat de oorlog uitbrak, waardoor het burgerluchtverkeer aan banden werd gelegd.

Veldhuyzen Van Zanten (in het vervolg kortweg Van Zanten genoemd) deed wat verzetswerk. Ze bezat een pistool en deed 'klein werk' voor de Ordedienst (OD). In 1941 hoorde zij echter op de Engelse radio dat men in Engeland plannen had om vrouwelijke piloten in te zetten ter ondersteuning van de oorlogsinspanning.

Vanaf dat moment zette zij alles op alles om weg te komen uit bezet gebied en zich in Engeland als piloot te melden.

Ida deed in totaal drie pogingen om via de Noordzee te ontsnappen. De eerste poging vond plaats in de nacht van 22 op 23 juli 1941 vanaf de Hondsbossche Zeewering in Petten. Via een van haar broers was Ida in contact gekomen met Willem Gerbrandy, een neef van de gelijknamige minister-president in Londen. Hij bood Ida een plaats aan in de boot, waarmee hij ook zelf zou proberen te ontsnappen. Op de bewuste avond ging het helemaal mis. Er bleken twee vaartuigen van dezelfde plek te vertrekken met in totaal 10 Engelandvaarders. Nog voor een van twee boten vertrokken was, werden de vluchtelingen door Duitse patrouilles ontdekt. Drie mensen werden gearresteerd. Onder meer Ida en ook Willem Gerbrandy – die later ten onrechte als verrader werd bestempeld – konden ontkomen.

Na nog een poging samen met twee Amsterdamse studenten vanaf de kust bij Noordwijkerhout, die ook mislukte, deed Ida haar 3e en laatste poging via de Noordzee op 18 december 1941.

Opnieuw was Willem Gerbrandy Ida's contactpersoon. Deze poging was georganiseerd door lt.ter zee 1e klasse L.H.Quant. Quant regelde een marine sloep waarmee men vanuit het waterwingebied Ockenburg bij Kijkduin de oversteek zou wagen. Bij het vervoer van de sloep per vrachtwagen ging het fout: de met een houtgasgenerator uitgeruste vrachtwagen bleef steken in het duinzand. De pogingen om de vrachtwagen weer aan de gang te krijgen gingen met veel geluid gepaard. Quant, Van Zanten en een andere mede-Engelandvaarder, Jan Wieringa, zagen dat twee SSers kruipend van struik naar struik op het spektakel afkwamen en waarschuwden snel de anderen. Zo kon iedereen ontkomen. Helaas werd Gerbrandy in de nacht van 1 op 2 januari 1942 in het waterwingebied gearresteerd door de SD bij een poging achtergelaten spullen op te halen.

Op 8 januari 1942 vertrok Ida opnieuw naar Engeland, nu over land. Haar reisgenoten waren de al genoemde Jan Wieringa, de inspecteur van politie Kalkhoven en een persoon die ook bij de poging vanuit Ockenburg was geweest, met de naam Faber. Het viertal reisde naar Nancy en bereikte vandaar uit met een gids, via smalle bergpaadjes in de besneeuwde Jura, het neutrale Zwitserland. Uiteraard was dit voor Ida slechts een tussenstation.

Met een doorreisvisum voor Spanje en een scheepsticket voor Curaçao trok Ida via Frankrijk naar Madrid. Daar weigerde de Nederlandse consul-generaal Th. De Bruyn Tengbergen haar verder te helpen. Van Zanten wilde namelijk niet naar Curaçao maar naar Engeland. Ze reisde op eigen gelegenheid naar Lissabon

en kreeg via haar oude KLM-contacten een uitreisvisum voor Engeland. Op 13 augustus bracht een KLM toestel haar naar Bristol en had ze na vier pogingen eindelijk haar doel bereikt!

In Londen kreeg Ida een kantoorbaan bij het Ministerie van Binnenlandse Zaken. Maar haar vurige wens was om ingedeeld te worden bij de Air Transport Auxiliary (ATA). De ATA was een transportvliegerskorps, dat o.a. als taak had nieuwe of gerepareerde vliegtuigen van de fabriek naar de diverse operationele vliegvelden over te brengen. Ida werd echter tot twee keer toe geweigerd bij de ATA: eerst omdat er geen buitenlanders werden aangenomen, daarna omdat zij niet goed door de vliegtest kwam. Door bemiddeling van Prins Bernhard mocht zij de test in 1943 overdoen en toen slaagde zij wel. De rest van de oorlog heeft Van Zanten als 'ferry pilot' dienst gedaan bij de ATA, waarvoor zij als enige vrouw (!) het Nederlandse Vliegerskruis en de Engelse Defence Medal kreeg uitgereikt. Eerder was zij als Engelandvaarster ook al gedecoreerd met het Kruis van Verdienste.

Na de oorlog bleef Ida actief in de luchtvaart, eerst nog beroepsmatig, later alleen nog voor haar plezier. Zij overleed in oktober 2000, 89 jaar oud.

Sinds oktober 2017 zijn Ida's uniform en snelheidsmeter in het Museum Engelandvaarders te Noordwijk te bezichtigen.

Agnes Dessing (met dank aan drs. P.E. van Loo)

BRAM GRISNIGT STUURT NOG EEN KEER EEN MORSEBERICHT NAAR ENGELAND

Op 20 september j.l., exact 75 jaar nadat hij in 1943 als geheim agent boven bezet Nederland werd gedropt, heeft Engelandvaarder Bram Grisnigt (95) vanuit het Verzetsmuseum in Amsterdam met een morsebericht een eerbetoon gebracht aan zijn gesneuvelde collega-agenten en piloten en overig personeel van de RAF, die tijdens de Tweede Wereldoorlog met gevaar voor eigen leven naar Nederland vlogen om geheim agenten en containers met materiaal voor het verzet te droppen.

Dit bericht stond de volgende dag in alle kranten, haalde donderdag 20 september zelfs het NOS Journaal en een week later ook het BBC Breakfast News. Zie de linkjes hieronder voor het bekijken van de nieuwsitems.

In Engeland werd de gebeurtenis op de BBC als volgt ingeleid:

'95 years old Dutch Resistance member Grisnigt is paying tribute to his WWII colleagues by recreating one of the vital radio messages that he sent back to Britain.'

Engeland vaarders en geheim agenten

Wat misschien niet veel mensen weten, is dat verhoudingsgewijs veel Engelandvaarders bereid waren om als geheim agent naar bezet Nederland terug te keren en zo een bijdrage aan de bevrijding te leveren. Van de 180 uitgezonden agenten waren er 108 Engelandvaarder – onder wie één vrouw. Bram Grisnigt is een van de laatst levenden van deze groep.

Hij vertrok eind mei 1941 uit Nederland en kwam na een gevaarlijke reis via Frankrijk, Spanje, Curaçao, Cuba en de VS in december 1942 in Londen aan. Daar zei hij “ja” op de vraag of hij als geheim agent terug wilde naar bezet gebied en werd door de Nederlandse geheime dienst BI (Bureau Inlichtingen) opgeleid tot W(ireless)/T(ransmitter) operator. Op 20 september 1943 werd hij samen met zijn vriend Piet Hoekman boven Beugen in Brabant gedropt. Vijf maanden lang heeft hij vanaf wisselende adressen in Amsterdam vrijwel dagelijks belangrijke economische of militaire berichten naar Engeland verzonden. Tot 2 februari 1944, toen hij door de Duitse contraspionage werd “uitgepeild” en gearresteerd.

Hierna volgde een verschrikkelijke tocht langs gevangenissen en diverse concentratiekampen. Uiteindelijk belandde Grisnigt in het beruchte kamp Ravensbrück, waar hij – na te zijn ontsnapt uit de dodenmars – door de Russen werd bevrijd.

Terug naar 20 september 2018 in het Verzetsmuseum

Wie heeft hiertoe het initiatief genomen? Hiervoor heb ik mijn licht opgestoken bij Joost van Rossum, jurist te Amsterdam, bevriend met Bram Grisnigt en de zaak van de Engelandvaarders al jaren zeer toegedaan:

‘Een tijd geleden zag ik in een museum een seintoestel staan (een zogenaamde Paraset mark VII), die door geheim agenten en verzetsmensen tijdens de Tweede Wereldoorlog werd gebruikt om berichten vanuit bezet gebied naar Engeland over te seinen. Ik vroeg mij af of zo’n toestel nog zou werken. Zo ja, hoe bijzonder zou het dan zijn hier nog iets mee te doen en bijvoorbeeld een oud-geheim agent te vragen hier aan mee te werken.’

Niet veel later kwam Joost in contact met Ronald Evers uit Brabant, een verzamelaar van spionage zendapparatuur uit de Tweede Wereldoorlog, die precies zo’n Paraset als die in het museum bezat. Ronald wilde graag meewerken aan het project, waarbij uiteraard eerst Bram Grisnigt werd betrokken, die immers met deze seintoestellen had gewerkt.

De Paraset van Ronald bleek nog te werken en werd met behulp van een ingenieur (ook verzamelaar en zendamateur) getest. Joost vertelt hoe de kring van medewerkers aan het project, dat inmiddels door Bram Grisnigt “London Calling” was gedoopt, steeds uitgebreider werd: ‘Een andere belangrijke medewerker was Robert Soek (neef van Bram Grisnigt en zoon van Tweede Wereldoorlog veteraan Kees Soek). Hij bleek goede contacten te hebben bij het radiomuseum in Duxford. Dit was destijds de RAF basis waar de berichten ontvangen werden. Tegenwoordig maakt het deel uit van het Imperial War Museum.’

Via Duxford en de nabij gelegen RAF basis Henlow Camp (waar ook een radiomuseum is) kon Soek ook Engelse zendamateurs bij het project betrekken. Na wat reparaties bleek ook de Engelse seinapparatuur in Duxford en Henlow te werken, al waren er sinds 1945 heel wat hoge gebouwen bijgekomen die voor storing zorgden. Bovendien is het natuurlijk veel drukker in de ether dan 75 jaar geleden (atmosferische storing).

Verder, aldus Joost, heeft het Comité 4 en 5 mei in de persoon van communicatiemanager Gerben van den Berg meegewerkt. 2018 was het Jaar van het Verzet. Dit project sloot daar dus naadloos bij aan. Het Comité wil het gefilmde materiaal graag voor educatieve doeleinden gebruiken. Gerben nam o.a. het schrijven van het persbericht en de coördinatie van de media (o.a. NOS, ANP, Omroep Brabant, BBC,

Defensiekrant) voor zijn rekening. Tenslotte was Liesbeth van der Horst, directeur van het Verzetsmuseum te Amsterdam zo vriendelijk haar museum beschikbaar te stellen als plaats van waaruit Bram Grisnigt zijn bericht zou versturen en haar medewerkers te vragen om het project technisch te ondersteunen.

Ook op donderdag 20 september in dit Verzetsmuseum kwam de verbinding met Engeland niet zonder problemen tot stand. De Paraset, die tijdens een eerdere test Engeland wel bereikte, kon vanwege de atmosferische storing helaas niet worden gebruikt. Gelukkig stond er ook nog een moderne zender klaar, die uiteindelijk het contact maakte met Duxford. De oude zender/ontvanger in Duxford functioneerde gelukkig wel.

Zo kon Bram Grisnigt tenslotte onder grote belangstelling van de pers, radiozendamateurs en andere belangstellenden zijn bericht doorseinen naar Duxford in Engeland. (Henlow werd niet bereikt). Hoewel hij het al die jaren na de oorlog niet meer had gedaan, ging het seinen Bram Grisnigt makkelijk af. Volgens kenners behaalde hij met veertien tot vijftien woorden per minuut de gemiddelde snelheid. 'Ik ben niets vergeten', zei Bram na afloop 'Na al die jaren zit het nog altijd in mijn hoofd, eh, vingers.' Toch werd de spanning Bram na een tijdje te groot, waarop hij de radiozendamateur Henk naast hem vroeg een deel van de boodschap over te nemen.

In zijn bericht (zie kader) sprak Bram Grisnigt zijn bewondering uit voor de "moedige vliegtuigbemanningen" van de Britse luchtmacht, die tijdens de oorlog de geheim agenten dropten: *"Vele van de vliegtuigbemanningen en geheim agenten zijn omgekomen tijdens deze missies. We zullen ze altijd herinneren."*

Voor degenen die aanwezig waren in het Verzetsmuseum was het zeer indrukwekkend om te zien hoe Bram Grisnigt dit eerbetoon aan omgekomen agenten en de RAF piloten en overige bemanning bracht.

Van de 180 uitgezonden agenten is meer dan de helft omgekomen. Ook Piet Hoekman, met wie Bram werd gedropt, heeft de oorlog niet overleefd. Hij stierf bij een vuurgevecht met de Duitsers op 5 november 1943.

Agnes Dessing en Joost van Rossum

- Link naar het NOS Journaal op 20-9-2018:

<https://nos.nl/video/2251314-geheim-agent-woii-75-jaar-later-weer-morse.html>

- Link naar BBC uitzending: https://youtu.be/21CQlrpsb_Q

Tekst Engels bericht van Bram Grisnigt:

RAG RAG RAG

Hello Duxford and Henlow Camp (RAF Sig. Museum)

Today villagers of the small village of Beugen will lay flowers at the Pinpoint Monument. This monument was erected in remembrance of the successful flight by F/O Bell and his crew and the parachuting of secret agents Piet Hoekman and Bram Grisnigt, on the night of September 20 seventy five years ago. I am now the last living World War Two Dutch secret agent of MI6 Dutch Section.

It is a great honour to take part in this historic Mk7 link between the Amsterdam Resistance Museum, Duxford and Henlow Cmp Raf Sig. Museum.

I wish to take this opportunity to express my great admiration for the brave aircrews who flew from RAF Tempsford Airfield in support of Resistance movements in occupied Europe during World War Two. Many of the aircrews and secret agents lost their lives on these secret missions. We will always remember them.

With warm regards and best wishes

Bram Grisnigt. St.-Patrick

Reply from Duxford Radio Society Section

Greetings Bram – via the Duxford Radio link. During the war I was in MI6 – designated Section VIII – the Communications Arm of SIS. I was based at its wartime HQ in Whaddon Hall near Bletchley Park. My first job was making agent's radio sets and I worked on the MkV and the much lighter MKVII. You may well have used one of ours?

It is nice to know someone else is still about from those grim but exciting days! And using a Mk7 again!

Keep going Bram,

With kind regards,

Geoffrey Pidgeon

**RENÉ JOHANNAN SAMUEL LISBONNE,
PARIS 1881-NATZWEILER 1943, MORT POUR LA FRANCE**

In 1946 publiceerde John M.S. Lenck, pseudoniem van Maurits Vigeveno, een verslag over zijn vlucht uit Nederland naar Zwitserland. Het boek kreeg de titel 'Vlucht over vier grenzen' en verhaalt over de belevenissen van Vigeveno en zijn kompaan Carel Citroen tijdens hun vlucht naar Zwitserland via België en Frankrijk. Het boek is bijna letterlijk overgenomen van het getypte verslag 'Onze vlucht naar Zwitserland' dat Vigeveno al in 1942-1943 in Zwitserland had geschreven; alleen zijn veel namen in het boek veranderd, wellicht om privacy-redenen.

Vigeveno en Citroen vertrokken op zaterdagavond 11 juli 1942 uit Amsterdam onder 'begeleiding' van een hulpvaardige marechaussee die hen onder zijn hoede had genomen en hen naar Hilvarenbeek bracht naar een veilig onderkomen. De volgende dag werden zij over de Nederlands-Belgische grens geleid. Via Brussel bereikten zij Parijs op 'quatorze juillet' zonder noemenswaardige problemen. Ze moesten doorgaan voor Belgische OT-arbeiders, op weg naar hun werk aan het Kanaal in Frankrijk. Het vertrek uit Parijs was op dezelfde dag als waarop de grote Jodenrazzia daar plaats vond, de rafle du Vel d'hiv. Onder begeleiding reisden zij per trein verder naar Bourges. Van daar ondernamen zij hun oversteek van het bezette Frankrijk naar het 'onbezette' zogenaamd Vrije Frankrijk van de regering Pétain en Laval te Vichy.

Eenmaal in Vichy-Frankrijk aangekomen besloten de beide vrienden zo snel mogelijk naar Zwitserland te gaan omdat ze concludeerden dat het voor hen in Vichy-Frankrijk ook niet veilig was : ook daar ontdekten zij allerlei aanplakbiljetten met maatregelen tegen Joden. Via Lyon naar Aix-les-Bains. Daar werd hen te verstaan gegeven dat zij zich dienden te melden bij de Préfecture te Chambéry. Als Belgische vluchtelingen zochten zij werk in de buurt van Aix en zij verzochten een verblijfsvergunning. Dat werd geweigerd en hen werd een résidence forcée aangewezen in Moutiers, tegenwoordig de toegangspoort voor het grote en bekende ski-gebied Les Trois Vallées. In plaats van naar Moutiers te reizen vertrokken zij per trein naar het Franse grensstation Annemasse. Via een zijuitgang van een wachtkamer wisten zij de controle op het perron te omzeilen en de stad in te komen, op zoek naar een manier om Zwitserland binnen te komen. Na enige omzwervingen belandden zij in het grensplaatje Machilly, een kilometer of 10

boven Annemasse. En daar, op zoek naar een mogelijkheid de grens over te komen, werden zij door de Franse Gendarmerie gearresteerd. Na een paar nachten in een lokaal cachot te hebben verbleven werden zij op zaterdag 25 juli 1942 overgebracht naar het 'Hollandsch-Belgische kamp' Châteauneuf-les-Bains in het département Puy-de-Dôme.

Het dorpje Châteauneuf-les-Bains herbergde geen kamp in de ware betekenis van het woord, er was geen prikkeldraad of een andere afscheiding. Er waren een aantal hotels ten behoeve van gasten voor de 'baden'. Maar die stonden leeg sinds de oorlog, net zo als bijvoorbeeld in Zwitserland. Toen de Vichy-regering eind 1941 alle departementen opdroeg centra aan te wijzen waar vluchtelingen zouden kunnen verblijven, was ook Châteauneuf-les-Bains aangewezen. Hier werd een centrum gevestigd waar vluchtelingen een 'résidence forcée', een gedwongen verblijf, kon worden opgelegd. Alleen met toestemming van de bevoegde autoriteiten mocht dan de gemeente verlaten worden.

In de loop van 1942 kwamen er steeds meer jonge Nederlandse vluchtelingen, veelal Engelandvaarders, veelal studenten, illegaal en zonder geldige papieren over de demarcatielijn Vichy-Frankrijk binnen. Daar werden ze vaak snel gearresteerd door de Franse Gendarmerie. Na een maand gevangenisstraf in een gevangenis, standaard conform een wet uit 1938, werden ze vervolgens overgeplaatst naar een werkkamp of concentratiekamp. Daar moest dan zware fysieke arbeid verricht worden waar deze illegalen volstrekt niet aan gewend waren. Consul-generaal Ate Sevenster wist met zijn pro-forma directeur général van de Office Néerlandais J.W. Sauveur bij de Franse autoriteiten te bereiken dat deze jonge mensen die toch beslist geen criminelen waren, niet naar de werkkampen (de Groupements de Travailleurs Étrangers, GTE) werden gezonden maar naar een apart werkkamp. Ook Nederlanders die al in een GTE waren opgenomen konden daarheen overgebracht worden. Dit bleek het plaatsje Châteauneuf-les-Bains te zijn dat tot dan toe uitsluitend Belgen en Luxemburgers huis vestte. Het had ook een eigen GTE, nummer 414. Er zou bovendien een apart leegstaand hotel worden gehuurd als Centre des Intellectuels, voor 'intellectuelen' die niet tot geregelde handenarbeid zullen worden verplicht. 'Voor opneming komen in aanmerking gestudeerde personen, officieren, studenten e.d., welke in overleg met ons zullen worden aangewezen. In de kosten van levensonderhoud van deze groep landgenoten zal dezerzijds worden bijgedragen', schreef Sevenster aan zijn medewerkers, directeurs van de diverse lokale Offices Néerlandais. Sevenster was er trots op dat hij bij de secretaris-generaal van politie René Bousquet gedaan had weten te krijgen dat er bij de Nederlanders de bij wet voorgeschreven scheiding tussen Joden en niet-Joden niet zou plaats vinden. Wel dienden degenen die in een hotel wensten te verblijven en niet in het 'kampgebouw' een eigen financiële bijdrage daaraan te leveren.

Bousquet zorgde er voor dat deze regeling per circulaire naar de diverse prefecten van de departementen werd gestuurd. Nederlanders die in een concentratiekamp zaten zoals bijvoorbeeld te Gurs en die een beroep deden op deze circulaire werden meestal inderdaad vervolgens naar Châteauneuf overgebracht: de regeling werkte.

In Châteauneuf was een GTE gevestigd onder de leiding van een Franse kapitein. De hoogste autoriteit ter plaatse was een Franse reserve luitenant-kolonel, René Lisbonne. Lisbonne kwam uit Parijs waar hij directeur was van een grote en ook beroemde Franse uitgeverij, de PUF, de Presses Universitaires de France; hij was bij dit uitgeversbedrijf Directeur de Collection. In 1939 was hij weer gemobiliseerd nadat hij in de eerste wereldoorlog als kapitein en waarnemend bataljonscommandant bij Verdun had gevochten, veel strijdmakkers daar had verloren en in 1916 zelf krijgsgevangen was gemaakt. Lisbonne was Joods en getrouwd met een Joodse vrouw, dochter van de zeer bekende arts en hoogleraar medicijnen te Parijs Arnold Netter.

In 1934 was hij een van de oprichters met Edmond Bloch van de rechtsgeoriënteerde Union patriotique des Français israélites. De Union was anti-communistisch en anti-Duits. Anti-semitisme kwam volgens Bloch niet voor in Frankrijk zelf, maar was geïmporteerd vanuit het buitenland, vooral uit Oost-Europa. Lisbonne was secretaris-generaal en tevens mede-redacteur en uitgever van het Bulletin van deze vereniging. Het bestuur bestond uit veteranen uit de Eerste Wereldoorlog, allen bovendien gedecoreerd met het Légion d'Honneur. In 1939 ging deze Union patriotique ter ziele.

René Lisbonne had het gezag over het gehele Centre. Voor de Nederlanders had hij een vluchteling, de reserve-kapitein der Infanterie Gosse Blokhuis aangewezen als tussenpersoon; Blokhuis was met zijn vrouw ook in Châteauneuf terecht gekomen. Hij was eveneens door Sevenster als tussenpersoon aangewezen voor de aanwezige Nederlanders en het Office Néerlandais in Vichy.

Lisbonne was geen dienstklopper, hij was eerder een zachtmoedig mens. Toestemming om zich buiten de gemeente te begeven verleende hij gemakkelijk wanneer iemand naar Lyon of naar Vichy wilde gaan om zijn mogelijkheden te bepleiten bij de Nederlandse vertegenwoordigingen om Frankrijk te verlaten, of om zijn of haar Nederlandse paspoort te ontvangen of te verlengen. Lisbonne tekende dan zonder veel problemen een 'ordre de mission', een bewijs van toestemming om naar de gevraagde plaats te reizen en ook weer terug te keren naar Châteauneuf. De lankmoedigheid van Lisbonne zorgde er voor dat velen zonder toestemming Châteauneuf verlieten ('ontsnapt') en vervolgens op eigen houtje naar het Nederlandse centrum te Toulouse of Le Soler bij Perpignan reisden in de hoop daar meer mogelijkheden te vinden om naar Spanje te vertrekken en vandaar

naar Engeland te ontkomen, of om te proberen naar Zwitserland te gaan. Deze onwettige afwezigheid werd natuurlijk wel gerapporteerd, maar vervolgens werd er geen speciale actie ondernomen, noch door Lisbonne, noch door de andere Franse autoriteiten, daarvoor was er te weinig Franse mankracht. In de Archives Départementales van het departement Puy de Dôme te Clermont Ferrand bevinden zich diverse signaleringen van illegaal verdwenen Engelandvaarders. De grote aantallen ontvluchtingen uit Châteauneuf vielen al snel op in Vichy. Meerdere keren werd vanuit Vichy hierover gecorrespondeerd met de regionale prefect in Clermont-Ferrand. Lisbonne zou verantwoordelijk zijn voor het hoge aantal vluchtelingen dat onwettig afwezig was. Na de oorlog rapporteerde iemand dat de discipline in het kamp praktisch geheel afwezig was (ook te concluderen uit het boek van Lenck/Vigevano) en dat het tweemaal per dag gehouden appel volstrekt theoretisch was.

Lisbonne werd in maart 1943 te Châteauneuf gearresteerd door de Duitsers. De reden daarvoor is niet geheel duidelijk, maar heeft vermoedelijk alles te maken met zijn 'lidmaatschap' van de Franse verzetsorganisaties Marco Polo en Mithridate, groepen die militaire inlichtingen verzamelden ten behoeve van de geallieerden. Na een verblijf in de gevangenissen te Moulins bij de demarcatielijn en te Frênes bij Parijs werd hij op 12 juli 1943 als Nacht-und-Nebel gevangene overgebracht naar het concentratiekamp Natzweiler waar hij ruim twee weken later op 28 juli 1943 overleed.

Over de dagelijkse gang van zaken in Châteauneuf, over het verblijf, de werkzaamheden, het eten, schrijft Lenck/Vigevano in zijn boek zeer informatief. Opmerkelijk negatief is zijn oordeel over Lisbonne. "Colonel Lisbonne was naar mijn meening een volkomen idioot, die vreeselijk ijdel was en ontzettend gevoelig voor vlijerij. Hij had uitgesproken anti- en sympathieën, waarvoor vaak geen enkele verklaring was te geven. (-) het was een ijdele dwaas, maar met een goed hart, die een droevig leven leidde. (-) na den wapenstilstand was er van zijn eens zoo roemrijke carrière als Colonel van het Fransche leger niets overgebleven. Hij werd gedegradeerd tot vluchtelingenoppasser in het gehucht Chateaneuf ergens in het midden van Frankrijk."

Deze kwalificaties over een man die tot aan zijn mobilisatie in 1939 directeur was geweest van één van Frankrijks meest vooraanstaande uitgeverijen zijn mijns inziens niet te rijmen met elkaar. Zij zijn ook in tegenspraak met een aantal getuigenissen die ná de oorlog werden afgelegd. Sevenster bijvoorbeeld verklaarde: "wij hadden een geschikte directeur gekregen op het werkkamp, een Franse Joodse kolonel (-). Deze behandelde onze mensen met grote welwillendheid. In ieder geval hadden wij daar een plaats waar ze veilig waren". En Maurice Goudekettering die met zijn familie half oktober 1942 in Châteauneuf arriveerde schreef in zijn memoires:

"He was very helpful to us. (-) The camp commander spoke to all of us on several occasions explaining that it wouldn't be very long before the Germans would come to deport us to a concentration camp. He encouraged all of us to escape while we had the chance and try to make it over the Spanish border. He suggested that we make our way to Perpignan, a town located at the foot of the Pyrenees". In Perpignan was het kantoor van de zeer behulpzame en ook bij Lisbonne bekende Nederlandse directeur van het plaatselijke Office Néerlandais, Joseph Kolkman.

Voor deze tegengestelde meningen is mijns inziens wel een verklaring te vinden. Lisbonne, die Joods en zeer anti-Duits was in het anti-semitische en collaborerende Vichy-Frankrijk, wist dat de veelvuldige ontsnappingen uit Châteauneuf vraagtekens over zijn gedrag opriepen in Vichy en ook te Clermont-Ferrand. Hij wist dat hij door zijn superieuren in de gaten werd gehouden. In een naoorlogs dossier over hem ligt mijns inziens de sleutel tot zijn gedrag. In dat dossier bevindt zich een brief van Paul Guivante de St Gast, voormalig commandant van Marco Polo, die in 1947 zijn vroegere medewerker Lisbonne voordroeg voor een postume onderscheiding: het Croix de Guerre avec citation à l'ordre du Corps d'armée. Hij motiveerde zijn voordracht, soms enigszins geëxalteerd, door er op te wijzen dat Lisbonne de opdracht had gekregen om heimelijk de Belgische en Nederlandse vrijwilligers die dienst wilden nemen bij de geallieerde strijdkrachten te helpen, en dat hij deze opdracht met zeer veel moed en vaderlandsliefde had uitgevoerd. Hij was het prototype van een officier, die in twee oorlogen had gevochten en die ondanks dat hij door politiemensen van Vichy-Frankrijk en van Duitsland scherp in de gaten werd gehouden aan de buitenlanders het waarachtige Frankrijk had leren kennen en liefhebben. Bovendien had hij ondanks de ondergane martelingen tijdens zijn verhoren zijn mond weten te houden en daardoor veel strijdmakkers uit zijn regio weten te redden. Na zijn transport naar Natzweiler was hij onder gruwelijke en onmenselijke omstandigheden ter dood gebracht.

René Lisbonne had de opdracht gekregen van zijn chef in de verzetsbeweging waartoe hij behoorde om de Belgische en Nederlandse Engelandvaarders waar hij maar kon te faciliteren. Hij kon dat echter niet openlijk doen, dat zou te zeer opvallen. Het betekende dat hij zich in allerlei bochten moest dwingen om zo onopvallend mogelijk te werk te gaan. Het betekende ook dat hij af en toe zeer uit zijn slof kon schieten wanneer hij meende openlijk bedrogen te worden; al was dat uit zijn slof schieten eerder voor de Franse en Duitse Bühne bestemd dan voor de Nederlandse of Belgische.

Zo wekte het plotselinge illegale vertrek van de Nederlandse arts A.M. Meerloo die even tevoren met steun van Sevenster en Blokhuis door Lisbonne tot een soort kamparts was benoemd grote verontwaardiging op, niet alleen bij Lisbonne, maar ook bij Sevenster en Blokhuis. Men beschuldigde Meerloo van het in de steek

laten van de vele aanwezige Nederlanders, in feite een vorm van desertie. René Lisbonne kon hierdoor aan zijn eigen superieuren laten zien dat hij beslist wel optrad tegen illegale ontsnappingen. Maar op de niet-wetende toeschouwer, zoals Lenck/Vigevano er een was, moest dit gedrag inderdaad volstrekt willekeurig en onvoorspelbaar voorkomen. Juist dit gedrag was de dekmantel van Lisbonne en juist door dit gedrag kon hij tientallen Nederlanders en Belgen helpen om hun tocht naar Engeland voort te zetten.

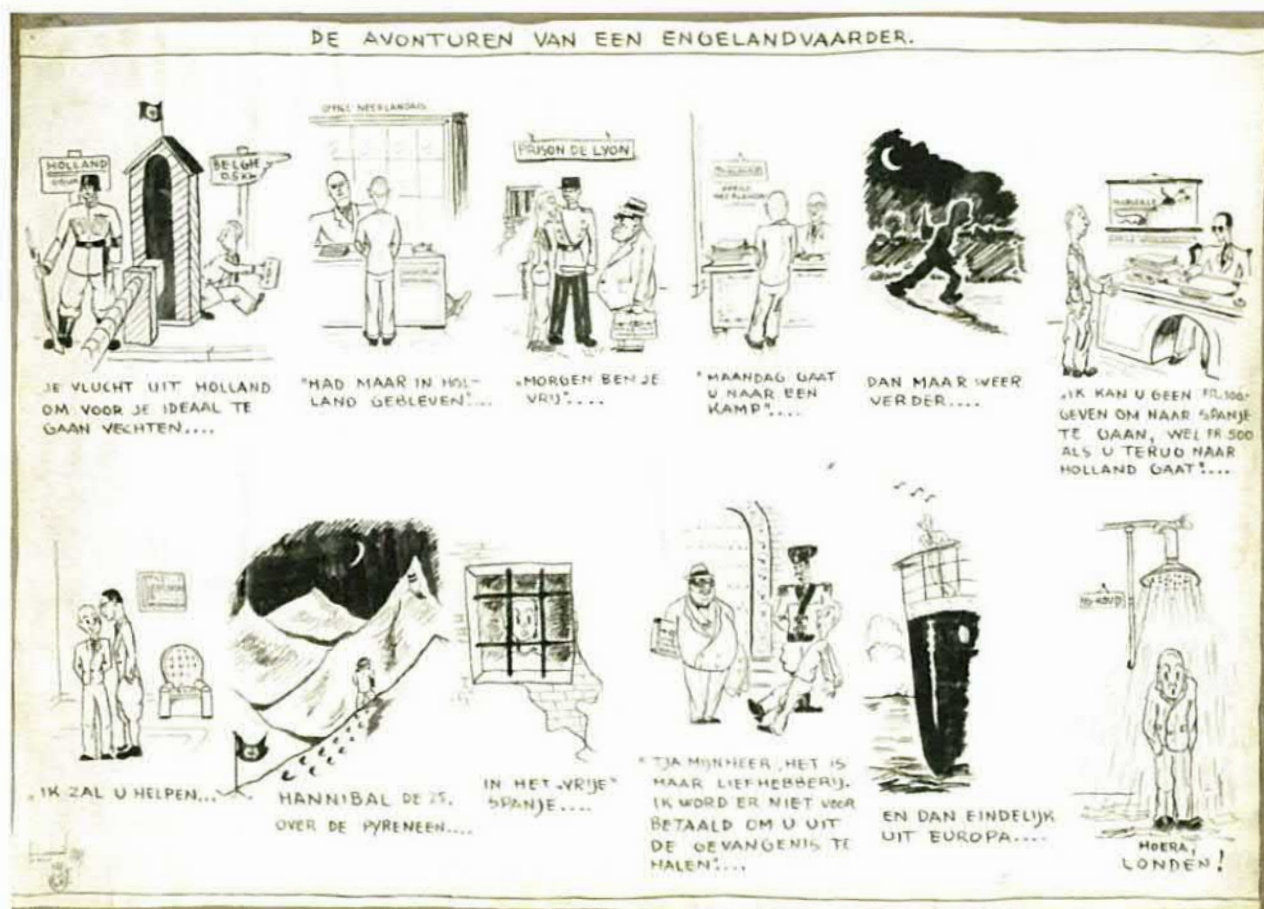
Lisbonne heeft dit gedrag nog een aantal maanden na de Duitse bezetting van Vichy-Frankrijk op 11 november 1942 kunnen volhouden, tot zijn arrestatie door de Duitsers. Er zijn aanwijzingen dat hij in Natzweiler door de beruchte SS-kampbewaker Franz Ehrmanntraut met zijn hond Rolf is vermoord. Deze had het specifiek op de Franse kampgevangenen gemunt en liet zijn hond voor een gedeelte het vernietigende werk doen.

René Johannan Samuel Lisbonne bezat vóór het begin van de Tweede Wereldoorlog al reeds diverse onderscheidingen, waaronder officier in het Légion d'Honneur en het Croix de Guerre 1914-1918 met drie vermeldingen. Na de oorlog werd hem het voorgestelde Croix de Guerre 1940-1945 toegekend. Zijn naam werd bovendien toegevoegd aan de lijst van uitgevers die omgekomen zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog in het Parijse Panthéon. België eerde hem postuum door hem te benoemen tot officier in de Kroonorde van België. Lisbonne is één van de vele anonieme verzetsmensen met grote verdiensten voor Nederland die geen enkele Nederlandse onderscheiding hebben gekregen.

Sierk Plantinga

Bronnen:

- *Nationaal Archief Den Haag;*
- *Archives Départementales du Puy de Dôme te Clermont-Ferrand;*
- *Archives du Ministère de la Défense, te Vincennes en Caen;*
- *John M.S. Lenck, Vlucht over vier grenzen, Amsterdam 1946;*
- *Valérie Tesnière, Le Quadriga: un siècle d'édition universitaire 1860-1968, PUF Paris 2001;*
- *Journal de guerre de René Lisbonne 31 juillet 1914-23 mai 1916, Éditions Sipayat Aniche (Nord) 2018.*
- *Wikipedia, lemma René Johannan Samuel Lisbonne.*

Het staat vanaf het eerste begin (1969) van de Stichting Genootschap Engelandvaarders in de statuten: "De Stichting heeft ten doel (-) het verlenen van steun aan en het behartigen van de maatschappelijke belangen van de Engelandvaarders".

En in het allereerste nummer van De Schakel (februari 1979) is er al sprake van de Sociale Commissie. Er wordt in dat nummer van De Schakel verslag gedaan van een bezoek dat enkele leden van de Sociale Commissie namens het bestuur van het Genootschap in januari 1979 gebracht hebben aan de Buitengewone Pensioenraad (BPR) te Heerlen. Aanleiding voor dat gesprek was de verandering in de procedure die Engelandvaarders moesten doorlopen bij het aanvragen van een buitengewoon pensioen, een verandering veroorzaakt door nieuwe wetgeving op het gebied van verzetspensioenen en buitengewone pensioenen. Als gevolg van die nieuwe wetgeving was er in juli 1978 een Koninklijk Besluit uitgevaardigd dat nieuwe praktische procedures had voorgeschreven. Vóór 1978 werden aanvragen voor verzetspensioenen via de Stichting 1940-1945 bij de Advies Commissie Bijzondere Uitkeringen beoordeeld en met een positief of negatief advies aan de Staatssecretaris van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (CRM) voorgelegd. De nieuwe regeling hief die Adviescommissie op en delegeerde de toekenning van die pensioenen aan de BPR. Daar moesten alle aanvragen naar toe gezonden worden, maar wel strakker en meer en beter gedocumenteerd dan in de vorige setting. De leden van de Sociale Commissie bespraken tijdens hun bezoek aan Heerlen met de BPR-gesprekspartners die procedures en ook gaven zij uitgebreid toelichtingen bij de op dat moment aanhangige aanvragen.

In een notendop wordt hier zichtbaar wat wel de belangrijkste taak van deze Sociale Commissie genoemd kan worden: het begeleiden van Engelandvaarders bij het indienen van een aanvraag voor een buitengewoon pensioen of een bijzondere uitkering en het immaterieel begeleiden van deze aanvragers tijdens die aanvraagprocedure. Daar ging dan ook de meeste tijd in zitten. En daartoe was in 1976 vanuit het Genootschap een netwerk van Engelandvaarders opgericht dat aanvragende Engelandvaarders kon helpen. Voorzitter van de Sociale Commissie was S.G. Timmers Verhoeven, leden waren onder anderen R.A. Grisnigt, F. M. Beukers, G. Meelissen, L. Kranenburg, M.L. Parren, E. Asselberghs, R.R.M. Rosen Jacobson, S. Susan en G.A. de Jong. De Sociale Commissie kende diverse artsen in zijn gelederen, maar ook militairen en andere op hun eigen terrein deskundigen die ingezet konden worden.

Maar niet alleen de begeleiding bij de aanvragen voor een pensioen behoorde tot de taak van de Sociale Commissie, ook de zieke Engelandvaarders konden op aandacht

rekenen; heel wat bezoeken werden afgelegd en heel wat bloemetjes werden uitgereikt door de dames J.S.C. Stokvis-Reijers, I.L. Veldhuyzen van Santen en de heren E.H. Doerleben en J. de Mos.

De begeleiding van de aanvragers voor een buitengewoon pensioen bestond meestal uit het helpen met het invullen van de formulieren, met het maken van afspraken met de contactpersoon bij de BPR en met de psychiater. In het hierboven reeds genoemde eerste nummer van De Schakel gaf voorzitter Timmers Verhoeven al een aantal adviezen over wat er aan papierwerk ingediend diende te worden en hoe dat ingevuld moest worden. In de regelmatige bijeenkomsten van de Sociale Commissie werd de voortgang van de aanvragen van Engelandvaarders voor een buitengewoon pensioen besproken, evenals de mogelijke gerezen problemen of vraagtekens bij die aanvragen. En met een zekere regelmaat togen voorzitter Timmers Verhoeven en commissielid Meelissen naar Heerlen om de verschillende aanvragen door te nemen met de mensen van de BPR en de voortgang van de aanvragen te bespreken. Invloed op de besluitvorming hadden zij echter niet, of nauwelijks. Maar ook vroegen nogal wat Engelandvaarders rechtstreeks -dus zonder tussenkomst van de Sociale Commissie- bij de pensioenraad hun aanvraag aan. In veel gevallen werd daarna op verzoek van de Pensioenraad door de Sociale Commissie aanvullende informatie over de Engelandvaart van de betrokken persoon verstrekt.

Commissielid Grisnigt: "Ik denk dat wij enkele tientallen aanvragen hebben afgehandeld. Het is een invaliditeitspensioen, de klachten moeten verband houden met de oorlogservaringen, het is een aanvullend pensioen. Gezondheidsklachten als rug, heup, knie en maagproblemen als gevolg van oorlogservaringen werden veel moeilijker geaccepteerd dan psychische problemen. Maar ook daarin verschilden de ene keuringsarts met de andere. Er waren artsen die met meer empathie en invoelingsvermogen te werk gingen dan andere artsen en dat kwam dan ook tot uiting in het uiteindelijke rapport. Dat rapport van de psychiater-specialist was vaak beslissend in de besluitvorming. Daar konden wij verder helemaal niets aan doen. Maar wanneer er een negatieve beslissing was gevallen kregen wij wel vaak van de betrokken Engelandvaarder het verwijt dat wij er niet genoeg aan hadden gedaan. En ook zag je bij bijeenkomsten ineens Engelandvaarders present zijn van wie er een aanvraag liep en die je eerder zelden of nooit bij de bijeenkomsten had gezien; was de beslissing eenmaal gevallen, positief of negatief, dan zag je ze daarna nooit meer. Het was niet altijd dankbaar werk wat wij met de Sociale Commissie hebben verricht".

Met het verloop der jaren werd het aantal aanvragen voor een pensioen minder en kreeg ook de Sociale Commissie op dit punt veel minder te doen. In de commissievergadering van 6 oktober 1990 trad voorzitter S.G. Timmers Verhoeven terug als voorzitter maar bleef vanwege zijn kennis van de materie als adviseur

aan de Commissie verbonden. Tijdens die vergadering werd ook besloten om een ad hoc werkwijze te gaan hanteren, geen geregelde vergaderingen meer te houden maar om al naar gelang de situatie er om vroeg telefonisch te vergaderen en slechts wanneer het echt nodig was bijeen te komen. G. Meelissen volgde Timmers Verhoeven als voorzitter op.

In een vergadering van 21 mei 1991 bracht S. Susan uitgebreid verslag uit van zijn werkzaamheden die hij namens het Genootschap Engelandvaarders had verricht in de Raad van Overleg van de Stichting 1940-1945, onder andere met betrekking tot het buitengewoon weduwenpensioen; na het overlijden van de buitengewoon gepensioneerden vielen veel weduwen terug op ongeveer 50 % van het bruto inkomen van de overleden echtgenoot door diverse kortingen en andere berekeningen. En zo zaten nogal wat weduwen op het absolute financiële minimum. Susan werd verzocht om namens het Genootschap vooral te blijven pleiten voor een goede en acceptabele regeling.

Na nog één vergadering in 1993 besloot de Commissie op 19 december 1996 het bestuur van het Genootschap voor te stellen om "het algemeen doel van onze Commissie voor wat betreft het begeleiden van de aanvragers gedurende de aanvraagprocedure opnieuw in overweging te nemen". Er was immers geen nieuwe aanvraag meer te verwachten. De Commissie zou wel gehandhaafd moeten blijven, maar dan zou "maatschappelijke steun in de vorm van een goede aanspreekbaarheid in de regio's bij ziekte, overlijden of elke andere behoefte aan contact" de hoofdtaak moeten worden. Ook het contact vanuit de Commissie met de Raad van Overleg van de Stichting 1940-1945 zou moeten blijven bestaan, omdat dit van groot belang was voor de behartiging van de belangen van de Engelandvaarders.

Het bestuur van het Genootschap bedankte de leden van de Sociale Commissie in een brief van 8 februari 1997 voor de grote toewijding waarmee zij zich lange jaren van hun taak hadden gekwet. "De Sociale Commissie in zijn nieuwe vorm is wat bezadigder, gelijk zijn leden, maar U zult ongetwijfeld steun blijven geven aan een zieke kameraad, een bezoekje brengen aan een Engelandvaarder met problemen, of met een opwekkend woord proberen een eventuele pijn wat te verzachten en, zo mogelijk ook anderen daartoe aan te zetten".

Sierk Plantinga

In het recent verschenen boek *De Rechtvaardigen* beschrijft de auteur Jan Brokken op een prachtige manier hoe de Nederlandse honoraire consul Jan Zwartendijk in het Litouwse Kaunas in 1940 samen met zijn Japanse collega heel veel bedreigde Joden wist te redden. Deze Joden reisden met een door Zwartendijk afgegeven verklaring en een Japans transitvisum vanuit Kaunas naar Moskou, vandaar naar Vladivostok en Japan om vervolgens meestal in Sjanghai te eindigen. Het is niet erg bekend dat een behoorlijk aantal Nederlanders als Engelandvaarder in 1940 en 1941 vanuit Stockholm een soortgelijke route heeft afgelegd; na een kort onderzoek telde ik er in de gauwigheid zo'n 47.

De allereerste die op deze manier naar Engeland reisde was Andries Woudhuysen (117-1996). Hij was met de kustvaarder 'Oostzee' op 10 september 1940 uit Delfzijl vertrokken en in Noord-Zweden van boord gesprongen. Met behulp van de Nederlandse Gezant in Stockholm was hij eind november via Riga naar Moskou vertrokken en vandaar per trein naar Vladivostok. Per schip vervolgens naar Japan, naar Tokio en vandaar naar Honolulu, San Francisco en New York. Nadat hij in New York drie keer was afgekeurd voor militaire dienst tekende hij een verklaring dat hij voor volstrekt eigen risico alsnog dienst mocht nemen bij de Nederlandse krijgsmacht en arriveerde hij na een eerste training te Canada in maart 1943 uiteindelijk in Engeland. Zijn uitgebreide en boeiende reisverslag over zijn wederwaardigheden tijdens deze tocht zijn in januari en april 1996 in *De Schakel* gepubliceerd (nummers 68 en 69).

Na zijn succesvolle tocht naar het oosten volgden er met hulp van de Nederlandse Gezant en van de Consul-Generaal in Stockholm meer. Sommigen reisden vanuit Stockholm eerst per boot naar Helsinki en vervolgden hun reis per trein naar Moskou, de meesten vlogen rechtstreeks van Stockholm naar Moskou. Die vlucht alleen al was een belevenis, de meesten hadden nog nooit gevlogen. Zo schreef Engelandvaarder H. Klapwijk nadien in zijn memoires: "Niet slechts voor mij, maar voor een ieder van ons was het de eerste maal dat hij in een vliegtuig zat en zelf vloog! Nu ben ik nooit een held geweest in vliegtuigen, maar ik geloof toch niet dat ik zulke bol-ogen had en mij met zo'n geweld aan mijn stoel vastklemde als de zeeman die naast mij zat. Want hem gutste het zweet reeds af nog voordat de machine gestart was en toen we naar de startplaats begonnen te taxiën, begon hij al van kleur te veranderen. Zijn angstige mening was dat wij *nóóit* in de lucht zouden komen! Het kostte de vliegmaatschappij veel geld aan papieren zakken, die hij tot Moskou regelmatig vulde. Maar we vlogen".

Niet alle Engelandvaarders waren zo bang in dat vliegtuig. Sommigen waren ronduit enthousiast en schreven dat ook in een verslagje over hun reis aan de consul-generaal

in Stockholm: "Maar wat ik nu voorgesteld had van een vliegmachine dat is nu veel fijnder als dat ik gedacht had. Ik heeft me eigen tenminste voorgenomen als ik in me rijke dagen kom dan koop ik me zoo'n aperiaat". En een ander: "De reis is schitterend tot nu aan verlopen. Om 8 uur starten we van het vliegveld (Bromma bij Stockholm, SP). 't Was een eerste klas sensatie. Riga hebben we niet aangedaan. Maar om 12 uur een andere plaats. Daar ging de eerste dollar stuk voor een kopje thee. Om half drie waren we in Moscou. Maar voor we door de controle waren, en onze bagage en alles nagekeken was, was het half 7 geworden".

In Moskou werden de Engelandvaarders onder de hoede genomen van medewerkers van het Russische bureau Intourist met tolken: ze kregen rondleidingen door de stad en bezochten verschillende musea totdat ze in de trein naar Vladivostok zaten. Intourist had een nauwe relatie met de Russische inlichtingendienst en deze continue begeleiding had hoogstwaarschijnlijk tot doel om deze 'gevaarlijke' buitenlanders niet op hun eentje door de stad te laten zwerven. Na een treinreis van ongeveer twaalf dagen arriveerde men in Vladivostok. Ook daar volgde nog weer een uitgebreide controle voordat men aan boord van een schip naar het Japanse Tsuruga kon gaan. Eerder in beslag genomen zaken, zoals bijvoorbeeld een mes en een Bijbel, werden weer teruggegeven; maar de pagina's van een dagboek met beschrijvingen van het verblijf in de Sowjet-Unie werden in beslag genomen en uit het dagboek van de betrokken Engelandvaarder gescheurd.

Na aankomst in Japan reisde men door naar Yokohama en vervolgens vertrok men per schip naar San Francisco; een treinreis volgde naar Canada alwaar een eerste militaire training werd ondergaan en daarna gingen de Engelandvaarders per troepenschip naar Engeland. Deze route bleef niet zo lang in gebruik. De politieke situatie in Oost-Azië maakte vrij snel een einde aan de reis via Japan.

Maar bij het Consulaat-Generaal in Stockholm bedacht men een alternatief. Tot Moskou bleef de route hetzelfde. Maar vervolgens ging de treinreis naar Bakoe in Azerbeidzjan. Na een aantal dagen wachten vertrok het gezelschap per schip naar Palivi (nu: Bandar-e Anzali, SP), een belangrijke Perzische haven aan de Kaspische Zee. Daar reed men met een aantal auto's door het gebergte naar Teheran. Door het Nederlandse Gezantschap was er hotelkamers gereserveerd: "Het was dan ook een mooi hotel, met een grote tuin waar 's avonds aan tafels werd gedineerd die onder bomen stonden, waarin lampions hingen. Wij mochten alles in het hotel bestellen, alles drinken, behalve water. Dit was destijds besmet in de stad en moesten wij zelfs onze tanden in limonade borstelen. We lieten ons dit alles geen twee maal zeggen en hebben dan ook enkele koninklijke weken in Teheran doorgebracht. We werden door de Engelse en Franse ambassadeurs uitgenodigd om hen en diverse gasten over onze ontsnapping te vertellen, omdat wij de eerste ontsnapten waren uit bezet gebied", schreef een van de Engelandvaarders later.

Vanuit Teheran werd de verdere reis geregeld: per trein naar het zuiden van Iran, vervolgens per auto naar de rivier de Tigris, per pont naar de overkant en daarna met een grote kano over deze Tigris naar een grensdorp. Vanaf dit grensdorp per boot naar Basra en vandaar met een schip via de Perzische Golf, de Staat Hormuz en de Arabische Zee naar Bombay; vanuit Bombay met het Nederlandse vrachtschip Blommersdijk naar Kaapstad en vandaar naar Port of Spain op Trinidad. Trinidad-Halifax in Canada was toen nog maar een klein stukje van deze enorme wereldreis. Sommigen reisden meteen door naar Engeland, anderen kregen een eerste militaire training in Canada alvorens ook zij naar Engeland afreisden.

Enkelen reisden nog weer met een variant op de route Moskou-Teheran naar Engeland. Zo gingen R.L.G. Borgerhoff Mulder, W.J. Niermeijer (later als geheim agent vermoord te Mauthausen) en A. Roessingh van Moskou naar Odessa, vervolgens per boot naar Istanbul, van daar naar Ankara, Oost-Turkije, Irak, en Bagdad naar Basra en zo naar Bombay en verder. Deze Moskou-Teheran route hield na 22 juni 1941 ook op te bestaan toen Duitsland de Sowjet-Unie binnenviel.

Een enkeling, J. Tjaardstra, werd na in Japan te zijn gearriveerd gestrikt door de Nederlandse gezant om daar te blijven en voorlopig als kanselier van het consulaat in Kobe te gaan werken. Hij arriveerde veel later in Engeland, na het uitbreken van de oorlog tussen Nederland en Japan tezamen met het overige Nederlandse diplomatieke en consulaire personeel. Hij heeft er zijn verdere naoorlogse carrière bij Buitenlandse Zaken aan te danken.

Al deze Engelandvaarders deden er minstens een jaar over voordat het einddoel Engeland werd bereikt. Dat lijkt lang, maar ze maakten volgens mij wel de reis van hun leven.

Sierk Plantinga

Bronnen:

- Nationaal Archief Den Haag, dossiers van het Gezantschap in Zweden en van het Ministerie van Oorlog te Londen, archief van het Genootschap Engelandvaarders.
- Dick Brongers, *Op tegengestelde koersen. De kustvaart in oorlogstijd*, Schuttevaaer Maritiem 1996.
- Dick Brongers, *Variaties op de Zweedse Weg*, in: *De Schakel* nr 68, januari 1996.
- A. Woudhuysen, *De Wereld is Rond. Reisverhaal van Andries D. Woudhuysen*, in *De Schakel* nrs 68 en 69, januari en april 1966.
- H. Klapwijk, *Matroos van Oranje. Manuscript-memoires*, typoscript, in archief Genootschap Engelandvaarders inv nr 106.

BIJLAGE

Reisverslag van Andries D. Woudhuysen, geschreven voor het felicitatiealbum dat Engelandvaarders aanboden aan koningin Wilhelmina in 1946.

“Vertrok uit Delfzijl op 10 september 1940 als lid van de bemanning van de kustvaarder ‘Oostzee’. Aankomst te Skeftehamn op 17 september 1940 (Noord-Zweden). Bij eerste poging om zonder geldige papieren aan land te gaan gearresteerd en enkele dagen in gevangenis doorgebracht. Dank-zij bemiddeling van den Gezant te Stockholm daarna toestemming verkregen om naar Stockholm te reizen, alwaar (ik) gedurende 10 weken mijn verdere reis voorbereidde.

Op 28 November daarop volgend viaiga naar Moskou. Na en kort doch interessant verblijf te Moskou per transsiberische trein naar Vladivostok. Trof daar den kapitein van het Nederlandsche vrachtschip ‘Tji-Besar’ die mij medenam tot Modzi (Japan). Vandaar naar Tokio.

Vervolgens van Yokohama naar Honolulu en vandaar naar San Francisco en New York. Te New York drie maal voor militaire dienst afgekeurd gezien in 1931 geopereerd en een nier weggenomen. In December 1942 echter vrijwillig dienstgenomen en verklaring geteekend dat (ik) alle daaruit voortvloeiende risico voor eigen rekening neem. Toen eerste training in Canada en in Maart 1943 naar Engeland; ingelijfd bij Prinses Irene Brigade. Het met spanning verbeide bezoek aan Hare Majesteit mogen afleggen.

Later opnieuw gekeurd en voor gewapende dienst ongeschikt verklaard. Hierop volgde plaatsing op Ministerie van Handel & Nijverheid, afdeling Economische Politiek. In Juni 1944 overplaatsing naar Administratie voor Relief en Rehabilitatie. Op 23 October 1945 eervol uit militaire dienst ontslagen en thans werkzaam op het kantoor van den Financieelen Raad van H.M. Ambassade te Washington, gevestigd Suite 1126, 25 Broadway, New York, N.Y., V.S. v.A.

Met eerbiedigste gelukwensen aangeboden ter gelegenheid van Harer Majesteits verjaardag.

New York, N.Y. 31 Augustus 1946

Andries D. Woudhuysen”.

- Koningin Wilhelmina: Koninklijke Verzamelingen, Foto Fayer London;
- Prins Bernhard: Koninklijke Verzamelingen, Foto Van Dam Soest;
- Vijfluik Nationaal Ereveld Loenen: Oorlogsgravenstichting / Rob Gieling;
- Ida van Veldhuyzen van Santen: Nationaal Comité 4 en 5 mei
- Bram Grisnigt: Huub van Sabben
- René Lisbonne: Wikepedia / Wikimedia Commons
- Kanovaarders Van Daalen Wetters en Van Hamel: Wikepedia
- Cartoon Engelandvaart: Max Appelboom tekende in Londen vele van deze cartoons en verkocht die aan Engelandvaarders. Een versie in kleur schonk hij aan Koningin Wilhelmina en bevindt zich in de Koninklijke Verzamelingen/ Koninklijk Huisarchief.

Stichting Genootschap Engelandvaarders

Adreswijziging:

Ch. H. Bartelings, Oldeslo, Kamer 232, Maurits de Brauwweg 18, 2597 KE Den Haag

Adreswijzigingen en correcties gaarne aan:

info@museumengelandvaarders.nl

of Engelandvaardersmuseum, Bosweg 15, 2202 NX Noordwijk aan Zee

Onze activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door het
V-fonds met middelen uit de BankGiro Loterij en Lotto.
Deelname aan deze loterijen wordt daarom van harte aanbevolen.

www.engelandvaarders1940-1945.nl

